

פירוש לתורה של יהודה בן שמריה בכתב־יד שבגניזה

יוצא לאור ע"י לאה נעמי גולדפלד

בין קטעי הגניזה הנשמרים בספריית האוניברסיטה בקמברידג', אנגליה, ראיתי אגב עיון דפים שעניינם פרשנות לפרשות אחדות מתוך ספר שמות וספר ויקרא. ניכר שדפים אלה הם חלק מחיבור מקיף יותר של פירוש לתורה¹. בהסבריו משתמש המחבר במקורות של פירושים על דרך הפשט והדרש, על דרך הסוד ועל הוכחות שבפילוסופיה ואסטרולוגיה.

אנסה לבדוק את כתב-היד המתפרסם בזה² ולעמוד על אישיותו וזמנו של המחבר, ומה שמסתעף מזהוי כזה.

כ ת ב - ה י ד *

יחידת כתב-היד כוללת שנים-עשר דפים וסימנה בספריית קמברידג' הוא T—S K27/6. סימון הדפים דהה בכמה מקומות ולעתים אף אינו ניכר לעין. הסימון הנרשם בתחתית הדפים אף הוא משובש לעתים, ובמאמר סודרו הדפים לפי סדרם הנכון. בכל דף כתובים שני עמודים זה מול זה ובכל עמוד נרשמו 22 שורות. בשורות התחתונות שבכל עמוד נכתבו המלים באלכסון. הכתב הוא מרובע וברור בדרך כלל, והשורות ישרות. הנייר הולך ומתפרט. ויש מספר מלים וקטעים בלתי-קריאים. הנחתי היא, שזמן כתיבתו או העתקתו של כתב-היד חל במאה ה-14. הדמיון שבין צורת הכתיבה כאן לצורת כתב-יד ליידן³ מסופה של המאה ה-14 מחזק את הנחתי זו, הנתמכת גם על-ידי חוות דעת של מומחה לדבר⁴. מעתיק כתב-יד ליידן רושם בקולופון: "נשלם זה ספר מצוות טעמו גן עדן של מורי ורבי... הרב אהרן תנצב"ה... על ידי יהודה בכ"ר שמריא⁵ גב"ת... בשנת חמשת אלפים

- * פרסום כתב-היד הוא על פי העימוד בגניזה: הדף של ספר ויקרא קודם לספר שמות.
- 1 המחבר מעיר בפירושו: "כבר כתבתי ברמז בפרשת ויצא יעקב", דף 6 ימין, שורה 5; וכן: "וכבר רמזתי בפרשת פנחס ברורות", דף 8 שמאל שורה 13.
 - 2 בנספח א'. תודתי ל-"Cambridge University Library, שאיפשרה לי לצלם את כתב-היד. [קטע קטן מתוך כ"י זה פורסם י. מאן, REJ 74, 1922, 154—7, אך לא ניסה לעמוד על טיבו].
 - 3 סימנו Cod. Or. 4759 (לפנים 21 Warn.). סימונו במכון לתצלומי כה"י העבריים בירושלים הוא ס' 28064. זהו חיבורו של הקראי אהרן בן אליהו מניקומדיה.
 - 4 תודתי על זאת לד"ר מ. בית-אריה, המכון לתצלומי כה"י העבריים, ירושלים. בספר של מפעל הפליאוגרפיה העברית, אוצר כתבי-יד עבריים מימי הביניים, בציוני תאריך עד שנת ה' ש', ירושלים-פריס, תשל"ב, כרך א' 1—2, לא מצאתי כתב-יד דומה לכתב-יד קמברידג' האמור.
 - 5 יש ידיעות על פייטן בשם כזה שהיה כנראה קראי בקונסטנטינופול. עיין Encyclopaedia Judaica, Berlin, 1932. Vol. 8, p. 1049. ואולי הוא גם המעתיק הקראי של כ"י ליידן הנ"ל. שם כזה מופיע גם על מצבה משנת 1403 בציריך. עיין בספרו של Dr. Zunz, Zur Geschichte, und Literatur, Berlin, 1845, p. 416. ראה גם: י. דאודיזאן, אוצר השירה והפיוט, ניריורק, צלום 1970, כרך 4, עמ' 392.

וקנ"ו ליצירה בחדש תמוז בכ"ה יום בו". אך מקרה הוא שגם בכתב יד קמברידג' מופיע השם, יהודה בן שמריה, ואין לזהותו עם שמו של המעתיק יהודה בכ"ר שמריא הקראי שחי במחצית השניה של המאה ה-14. ענין זה יובהר בהמשך דברי.

שמות האישים היהודיים הנזכרים בכתב-היד

בכתב-היד נזכרים שמותיהם של מחברים, אשר בחיבוריהם נועץ המחבר ושמותיהם של אנשים שהוא הכיר. שמות אלה על פי סדר הדפים הם:

1. ר' אברהם אבן עזרא, הראב"ע. דף 1 ימין, שורה 10, דף 4 שמאל, שורה 16.
2. ר' אלעזר המערבי, דף 5 ימין, שורה 22.
3. דוד הפרסי, דף 5 שמאל, שורה 18.
4. רבי מאיר, דף 5 שמאל, שורה 19.
5. ר' יוסף החלמי, דף 5 שמאל, שורה 21.
6. רבנו משה בן מימון, דף 7 ימין, שורה 5.
7. ר' יהודה הכהן מטלטולא, דף 8 ימין, שורה 4.

כמו כן נזכר בכתב"י השם יהודה בן הרב שמריה. שם זה מופיע בכתב-היד בלשון מדבר: בדף 4 ימין שורה 14 "אני הצעיר בבית אבי יהודה בן הרב שמריה ז"ל" ... ובדף 7 ימין שורה 16: "אני הצעיר בבית אבי יהודה בן הרב שמריה הגדול" ... מכאן נסיק ששמו של מחבר הפירוש בכתב-היד הוא יהודה ושם אביו שמריה. בנוסף לזהווי-עצמי זה של המחבר פוזרות בכתב-היד הערות אגב שלו, המאירות אור על אופיו ודרך כתיבתו. הערות אלה משולבות במשפטים חלקיים, המצויים בכל מקום שהוא מביא דברים בלשון מדבר: "חשבתי על עניין הקרבן" ... דף 1 שמאל שורה 18; "זה מצאתי" ... דף 2 שמאל, שורה 22; "ועל אותיות השם ראיתי פירושים רבים אכן אדברה גם אני חלקי" ... דף 4 שמאל, שורה 3; "ולי נראה כי הפסוק" ... דף 4 שמאל שורה 21; "וכבר דברתי בו בפסוק" ... דף 5 ימין שורה 2; "ברוך יוי אשר יעצני וגילה לי זה הסוד" דף 5 שמאל שורה 16; "כבר כתבתי ברמז" ... דף 6 ימין שורה 5; "ואע"פ שאיני ראוי להכריע בין חכמים גדולים כי צעיר אני ונבוה" דף 6 שמאל שורה 22; דף 7 ימין שורות 1—2; "ונ"ל (ונראה לי) לומר דוקא" ... דף 7 שמאל שורה 1; "ולא אדע סודו" דף 6 ימין שורה 8; "התבוננתי בחקירת השכל" דף 6 שמאל שורה 18; "כבר פירשתי לך סוד הענן וענינו" דף 9 ימין שורות 5, 6; "וזה אינו נ"ל (נראה לי) להביא ראיה על מין האדם והבהמה" ... דף 10 ימין שורה 5; "ובתמורות" ... מצאתי" ... דף 11 שמאל שורה 14; "ובספר אסף מצאתי" ... דף 12 ימין שורה 20.

מי הוא יהודה בן שמריה? בדבריו הוא מעיד על עצמו שהיה הצעיר בבית אביו הרב שמריה (דף 4 ימין, שורה 14; דף 7 ימין, שורה 16). בפירושו נשמע הדם של זכרונות מימי ילדותו, כפי שמספר זאת הספור הבא של המחבר: "בהיותי קטן נער נסתכלתי בכותל בית הכנסת וראיתי כעין הקשת ונוגה אור השמש מכה

בעשית מלא מים וחשבתי כי כן מכה אור השמש על העבים המלאים מים. ונראתה הקשת בענן. וכת' כמראה הקשת אשר יהיה בענן כן מראה כבוד יוי והתבונן שהכבוד אינו גוף ועצם הדבר רק נוגה וזיו השפעים מאת השם ית' וכת' וענך הולך עליהם" ... דף 9 ימין שורה 22, דף 9 שמאל שורות 1—6. חוויה זו מימי ילדותו שנחרתה בזכרונו של יהודה מתבטאת בדבריו האליגוריים על משמעות הביטוי "כבוד ה'". על התרשמותו העמוקה מדרך השפעתם של הכוכבים על חיי האדם מוסר יהודה בשמו של ר' אלעזר המערבי שסיפר לו: "על אחד שאמ' החוזים בהולדו כי בן ל שנה ישלמד ואביו שמר את הדבר. והגיע העת ביום הכפורים והוא קבץ עשרה בביתו והתפלל וסגר הדלתות בחוץ ובהגיע אותה שעה עמד הבחור והיה מחפש מכאן ומכאן לצאת ולא יכול ועמד על גבי ספסל וצעק כדרך הישמעאלים מחומט נביא השם ואז נפל. והיה שוכב נרדם עד מחרת ואז עמד ואמ' תבואו שנתפלל וא"ל אתמול היה יום הכפורים והוא לא הרגיש" (דף 5 ימין שורה 22; דף 5 שמאל שורות 1—6). השפעתה של תורת האסטרונומיה שבזמנו נותנת אותותיה במה שנוגע לפירושו של יהודה בעניני המזלות, אבל הוא מנסה להוכיח שביחס לישראל אין גזירת הכוכבים תופסת. אמנם אין גזירה זו יכולה להשתנות לגמרי, אך היא נקבעת על פי רצון ה' ועל פי דרגתם הראויה של ישראל.

על מקום הולדתו וזמנו של יהודה אין ידיעה מפורשת בכתב־היד כולו. מאידך, מצויה אינפורמציה חשובה על שהותו באשכנז בפסקה שבה הוא אומר: "בעודי באשכנז במדרש המאור הגדול מורי ורבי מאיר זצוק"ל" (דף 5 שמאל שורות 18, 19). אם נניח שהכוונה בפסקה זו היא לשהותו של יהודה בבית מדרשו של המהר"ם מרוטנבורג (1293—1215), הרי שאת דבריו כתב כבר אחרי מותו של המהר"ם. הוא מספר על שהותו באשכנז כעל עובדה שבעבר וזה יכול היה להיות בשנים שלפני מאסרו של המהר"ם (1286). השימוש בתואר "המאור הגדול" או בתארים דומים הסמוכים לשמותיהם של גדולי הדור מקובל בספרות היהודית בימי הביניים, אבל הצירוף של "מדרש המאור הגדול" ⁶ באשכנז ו"מורי ורבי מאיר" מחזק את ההנחה ש"בעודי באשכנז" מציין את זמן שהותו של יהודה בבית מדרשו של המהר"ם.⁷ יהודה גר בבחרותו בבית מדרשו של ר' מאיר מרוטנבורג ובסביבה זו שאב כנראה מכאן את יסודות מחשבתו ודרך התבטאותו בפירושו לפרשות השבוע, שנכתב בשנים מאוחרות יותר. יהודה חי גם תקופה מסויימת באיטליה. בקשר לשהותו שם

6 "מוריננו המאור הגדול אני עבדו ותלמידו משתטח לפניו" — מרדכי הגדול עמ' 161 (עפ"י כתב־יד גולדשמידט, הסמינר התיאולוגי היהודי).

עין I. A. Agus, Rabbi Meir of Rothenburg, New York, 1970, 2nd ed.

p. 19, no. 31.

7 על מקום מגוריהם של תלמידיו מספר המהר"ם: "ובבית שלנו סבורני שיש קרוב לכ"ד מוזהות עשיתי מוזהו לבית המדרש ואף לבית החורף שלי ולפתח הבית ולשער החצר הפתוח לרשות הרבים, ולפתח הבית הפתוח לחצר ולעליית המקורה שאני אוכל בקיץ ולכל חדר וחדר של כל בחור ובחור" ... שו"ת המהר"ם, ד"ק ק"ת.

מתאר הוא תמונה יפה מאומנותם של יהודים שעסקו באריגת שטיחים: "וזה ראיתי בעודי בוויניציה שהיה אדם אחד אורג והיה לפניו והיה רואה בו והיה צועק לאדם אחר שהיה יושב כנגדו והיו ח' חבלים דקים קשורים כחוטי השתי והיה אומר לו תגביה ג חוטין ועוד תגביה י כמו שהיה רואה בספר וממנו היה יוצא צורת אריה או צורת נשר על פיו וכל מה שהיה רוצה..." (דף 6 ימין שורות 10—14).

על פי דבריו (דף 4 ימין שורה 14 ודף 7 ימין שורה 17) התייחס יהודה למשפחתו של הרב שמריה, שהיה ידוע בסביבתו בתואר "הגדול הראש הפרנס". מי היה רב שמריה זה, שחי, לפי אומדן זמן חייו של בנו יהודה, במחצית השנייה של המאה ה-13? לא מצאתי סימוכין בפרקים הנוגעים בתולדות היהודים במאה ה-13 לדמות של מנהיג, רב ופרנס בשם שמריה⁸. האם חי באשכנז והיה קרוב לחוגים של חסידי אשכנז? בשו"ת המהר"ם מרוטנבורג נזכר השם שמריה במקום שאומר עליו המהר"ם: "בעיני מאד קשה שמה"ר שמואל מחפש טעדי למיפטר נפשי ואני איך ארשה לשלוח יד במורי ה"ר שמריה ושיתחייב על פי"⁹. ואולי זהו "רבינו שמריה גדול אחד"... או רבי שמריה ב"ר מאיר אשר תשובה לו מובאת בהגהות מרדכי קידושין סי' תק"ס¹⁰.

האם קיים קשר בין "רבינו שמריה גדול" הנ"ל לבין אביו של יהודה ה"גדול הראש הפרנס" (כת"י קמברידג' דף 7 שורה 4)?

השערה אחרת לזהותו של שמריה, אביו של יהודה, כרוכה בהזכרתו של השם הזה בכתב יד פרמא די רוסי 1070 שהוא פירושו של רד"ק לספר ישעיהו. בשוליים של דף 151a—150b¹¹ אומר פרשן בשם עמנואל "זה מצאתי להרב רב שמריה ז"ל במאמר בראשית שעשה, "בשנת מות המלך עזיהו ומראה את ה' יושב"... תוספת פרשנותו של עמנואל נרשמה בכתב-היד אחרי זמן העתקתו של פירוש רד"ק אשר לפי הקולופון¹² חלה בשנת 1380. כלומר, דברי עמנואל המביא בפירושו ציטוט מדבריו של הרב שמריה על ספר בראשית נרשמו בשולי הפירוש בכתב יד פרמא

8 צבי גרץ, דברי ימי ישראל, ורשה, תרס"ה חלק ה'. ש. דובנוב, דברי ימי עם עולם, תל-אביב, תשי"ח, כרך ה'. א. א. אורבך, בעלי התוספות, ירושלים, תשמ"מ, פרק אחד-עשר, ב"צ דינור, ישראל בגולה, ירושלים, תשכ"ח, כרך ב' ספר ג'.

9 י. ז. כהנא, שו"א האור זרוע ומהר"ם בר ברוך, סיני, שנה 6 תש"ג, חוב' ז—ח, עמ' כ"ג, שאלה תט"ו.

דעתו של א. א. אורבך היא שהמהר"ם "נוהג להכתיר חכמים רבים בתואר 'מורה' אבל הלשונות שבהן הוא מביא את דבריהם מוכיחים שלא היו רבותיו וכי אין כאן אלא תואר כבוד". 'בעלי התוספות', ירושלים תשמ"מ, עמ' 527.

10 ראה יוסף מיכל, אור החיים, פרנקפורט, תרנ"א, ערך מס. 1223.

11 עימוד כתב-היד קיים רק במקור ולא בצילום של כתב-היד שנמצא במקוון לתצלומי כה"י העבריים בירושלים. תודתי נתונה ל-Biblioteca Palatina Parma על שאיפשרה לי לבדוק את כתב היד.

12 מעתיק כתה"י כותב: "ותכל כל מלאכת עבודת הקודש שעשיתי בזה הספר... על ידי שבתי בכ"ר מנחם... שנת חמשת אלפים ומאה וארבעים לבריאת העולם".

אחרי שנת 1380. לעמנואל¹³ ידוע היה פירוש של הרב שמריה שנכתב כנראה אחרי זמנו של רד"ק (1160—1235), ואולי בזמן חייו המשוער של שמריה, אביו של יהודה, כלומר במחצית השנייה של המאה ה-13.

הפרטים המעטים על הרב שמריה בכתב יד קמברידג' הגדון, ושתי ההשערות שהעליתי שהוא זה המזכר בשו"ת המהר"ם או בשולי הפירוש לישעיהו בכתב יד פרמא, משאירים עדיין את דמותו של הרב שמריה הגדול, הראש והפרנס לוטה בערפל¹⁴.

בנוסף לשמותיהם של יהודה מחבר הפירוש לפרשות השבוע, ושמריה אביו, מצויים בכתב היד שמות אלה: ר' אברהם אבן עזרא, דף 1 ימין, שורה 10: "זה היה כוונת הראב"ע שכתב כי בעת תת חלק לחלק ימלט החלק..."; "וכתב החכם ראב"ע את מספר ימיך אמלא טעמו" ... דף 4 שמאל, שורה 16.

ר' אלעזר המעריבי, דף 5 ימין שורה 22: "ור' אלעזר המעריבי ספר לי על אחד שאמ' החזנים בהולדו" ... שם כזה נזכר בכתב יד הדין בספר המזלות, שמות המלאכים ומעשי כשפים¹⁵.

דוד הפרסי עליו מספר יהודה: "וכן... למד... [אותי?] דוד הפרסי בעודי באשכנז" ... דף 5 שמאל, שורה 18 "והגיד כי בארץ פרס בחודש אייר יש להם זמן קבוע" ...

ר' מאיר "... בעודי באשכנז במדרש המאור הגדול מורי ורבי מאיר זצוק"ל" ... דף 5 שמאל שורה 19.

ר' יוסף החלמי "וכן הגיד ר' יוסף החלמי מ"כ נשאו לבו..." דף 5 שמאל שורה 21.

רבנו משה בן מימון "ומה שרצה לתקן רבי משה ז"ל ולפרשו" ... דף 7 ימין, שורה 5.

ר' יהודה הכהן "... דברי ר' יהודה הכהן מטלטולא ז"ל" ... דף 8 ימין שורה 4.

ר' אלעזר המעריבי, דוד הפרסי ור' יוסף החלמי שאין זהותם ידועה לנו, שלושתם

13 בשלשלת הקבלה לגדליה בן יחייא, לבוב, 1864, בעמוד שכותרתו 'מחבר ס' התשב"ץ', נרשם: "... וסוף הגהות לס' משפטים השיב לרבינו שמרי' במרדכי. פ' השוכר רבינו ברוך אביו היה חכם ר' עמנואל ממשפחת הצפרוני היה בדור הזה בעיר פירמו וחבר פי' על התורה וספר שירים". ייתכן שהפרשן הוא עמנואל הרומי (1261—1328) בערך).

14 בספרו של א. אורבך, בעלי התוספות, עמ' 189—192, נזכר ר' שמריה בר' מרדכי משפירא, שהיה "כנראה זמן מה בבית מדרשו של רבנו תם" (1100—1171).

15 עיין: אהל דוד D. Sassoon, Ohel David, Descriptive Catalogue of the Hebrew & Samaritan MSS., London, 1932, no. 862 כאן מדובר על 'ספר לחשים' כתי מהמאה ה-17. כולל גם: ספר המזלות, שמות המלאכים, תפלה נוראה וקדושה וכו'. בעמ' 57 נזכר שמו של אלעזר המעריבי.

היו בני זמנו של יהודה וייתכן שגם את ר' יוסף החלמי פגש יהודה באשכנז, כפי שפגש שם את דוד הפרסי.
על יהודה הכהן אדבר בהמשך.

המקורות בהם השתמש המחבר

תוך מהלך הפירוש הוזכר במזלם של ישראל, ובמשמעותן של האותיות, סוטה המחבר מהמתכונת הרצופה של פירושו ואומר בדף 7 שמאל שורה 8: "כתב תלמי בספר התכונה" ¹⁶ במשפטי הככבים כפי מערכת המזלות היה ראוי שיושבי ארץ ישראל יהיו אנשי שקר ולא ידעו את יוי ולפיכך היו סוחרים כדכתי' כנען בידו מאזני מרמה והיו אנשים שוטים ולא ידעו את יוי. והשיב החכם כי דברי תלמי אמת אך ישראל אינם תחת ממשלת הכוכבים והשגחת השם ית' עליהם... "המובאה הזאת נמשכת עד דף 8 ימין שורה 4 ומסתיימת במלים "עד כאן דברי ר' יהודה הכהן מטלטולא ז"ל". המשפט "עד כאן דברי ר' יהודה" מבהיר לנו שהמחבר מצטט מדבריו של תלמי ומטקסט נוסף של דברי חכם שהשיב לתלמי, והחכם הזה הוא למעשה ר' יהודה הכהן מטלטולא. בחפושנו אחר זהויו של ר' יהודה הכהן אנו מגיעים אל החיבור 'מדרש החכמה' Inquisitio sapientiae, הידוע כחיבורו של יהודה הכהן מטולדו, ומצוי בכתבייד שונים בעולם ¹⁷.

מחבר הפירוש שבכתב יד קמברידג' ראה למסור מובאה ארוכה במיוחד מחיבורו של יהודה הכהן 'מדרש החכמה' ¹⁸, מבלי לציין את שם החיבור.

16 הוא ספר האלמגסט של Claudius Ptolemaeus מאלכסנדריה, המאה ה-2 לספ"ה. נ. עיין: G. Sarton, Introduction to the History of Science, Baltimore, 1950, pp. 272-275.

17 החיבור לא פורסם עדיין בדפוס. כתביהיד נשמרים בספריות: פרמא, וטיקו, קמברידג', מילנו, פריס, לייזן, אוספורד, ניו-יורק, וינה, ברלין, לייפציג ומוסקבה. תודתי לאנשי מכון תצלומי כתביהיד העבריים, ירושלים, על עזרתם הנדיבה בעת בדיקת המיקרו-פילמים המבוקשים.

18 בגוף חיבורו מספר יהודה הכהן: "בתחילה חברתי זה הספר בלשון ערבי וכשנתגלגל... וירדתי לארץ טושקאנה פייסו ממני חברי להעתיקו בלשון הקדש". כתבי יד פרמא די רוסי 421 67b ו-144a. יהודה הכהן היה תלמידו של ר' מאיר אבולעפיה מטולדו ומחשובי האסטרונומים במאה ה-13 ועמד בקשרי מכתבים עם הקיסר פרידריך השני: "ובעת נערותי שלח לי החכם הפילוסוף של קיסר המלך הגדול האנפיראור פדריק יום הודו בעודי בארצי... וכשהרצו הדברים לפני הקיסר שמח מאד מאד בתשובות ועוד היה בינינו שאלות רבות וחשובות ואין להאריך בזה הספר יותר", כת' פרמא 421 דף 134.

עימוד כתה"י הוא לפי מקורו בפרמא; במכון לתצלומי כתה"י העבריים אין עימוד תודתי ל-"Biblioteca Palatina Parma על שאפשרה לי לבדוק את כתה"י. "מדרש החכמה" חובר בשנת 1246/7, כפי שמציין מחברו "וקרוב לזמננו זה שהיא שנת חמשת אלפים ושבע ליצירה" בכת"י פרמא 421, בתחילת דבריו הנוגעים לספר התכונה של אלברטוטי.

גרץ משער, דברי ימי ישראל, חלק חמישי, עמ' 93, שהקיסר פרידריך הוא שהשפיע על יהודה לבא לאיטליה. גרץ מזהה את יהודה בן שלמה עם השם: יהודה בן שלמה כהן אבן מתקה, ועל פי זה הוא מופיע ב-Encyclopedia Judaica 1971 vol. 11, p. 1126.

החיבור 'מדרש החכמה' אינו ידוע לחיד"א בספרו 'שם הגדולים' ואילו בספר 'שפתי ישנים' כותב הביבליוגראף¹⁹ על 'מדרש החכמה': 'פירו' על ספרי אריסטו' ופילוסופים אחרים, וספר אלמגישטו וזו היא חכמת הלימודים... חכמת המספר וג'מטריא... וחכמת הגלגל... גם פ' על איזה מקומות מפרשת בראשית ותהלים ומשלי. ובהקדמה משביע לכל שלא יעתיק זה כי אם מי שמבין הכל. כתיבת יד'. בנושא זה מוסר מ. ש. גירונדי²⁰: "ועודנו בעיר מולדתו חבר בלשון עמו פירוש על ס' האלמג'יסטי... והיה ביד הכומר די רוסי כדהעיד בספרו מ"א דף צ"א... לעומתו נותן י. א. בן יעקב פרטים נוספים²¹ על כתב־היד העבריים בוניה, בוטיקן ובליידן. מרבית הפרטים החשובים על כתב־היד של 'מדרש החכמה' למדים מדבריו של דה רוסי²² שברשותו היו כתב־יד של החיבור.

בדקתי מספר כתב־יד עבריים של החיבור 'מדרש החכמה', על מנת לברר באיזה כתב־יד השתמש יהודה בפירושו לפרשות השבוע. נראה לי שיהודה הסתמך על הנוסח הדומה לזה של 'מדרש החכמה' שנרשם בכתב יד פרמא די רוסי 421 ובכתב יד וטיקן ebr. 338. לשם השוואה אני מביאה כאן את נוסח המובאה בכת"י קמברידג', את הטקסט המקביל לו בכת"י פרמא 421 ואת כת"י וטיקן 338²³.

נוסח כתב יד קמברידג' לעומת נוסח כתב יד פרמא
קמברידג' T-S K27/6, דף 7 פרמא דה רוסי 421, דף 195 a
שמאל, דף 8 ימין וגם תראה כי כזה כתב תלמי במשפטי
כתב תלמי בספר התכונה במשפטי הכוכבים מה שמורה כי ארץ ישראל

נראה לי שאין השם אבן מתקה מתאים ליהודה בן שלמה מחבר 'מדרש החכמה', אלא הוא שמו של יהודה בן משה שפעל בספרד בפטרונותו של המלך אלפונסו העשירי (84–1252). פרופ' י. בער מביא את שמו בתור "דון יהודה מתקה" (Mosca) הוא ר' יהודה בן משה הכהן, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, ירושלים תשי"ט, עמ' 71. החיבור 'מדרש החכמה' אינו מוזכר בספרו של פרופ' בער. מ. שטיינ-שניידר, מזכיר את יהודה בן שלמה ב-"Jewish Literature, New York, second American ed. 1965, p. 305, n. 20. Die hebraeischen Uebersetzungen ב" ומדבר עליו באריכות ב-"des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher, Berlin, 1893, pp. 1–4. כמו כן מזכיר מ. שטיינשניידר את יהודה בן שלמה ב'אוצר נחמד', וינה 1857, מחברת 2, עמ' 294. [ר' מאמרה של פרופ' ק' סיראט על יהודה הכהן ב" Italia I, 1978, pp. 39–61, בו היא מציינת שהשפעתו של ס' "מדרש החכמה" ניכרת אך ורק באיטליה].

19 ש. בס, שפתי ישנים, זאלקווי, תקס"ו, עמ' ל"ט ערך 86.

20 תולדות גדולי ישראל וגאונים איטליה, טריאסט, 1853, עמ' 196, ערך קנ"ח.

21 אוצר הספרים, וילנא, 1880, עמ' 579.

22 עיי' : I. B. De-Rossi, MSS. codices hebraici... Parma, 1803, vol. I, p. 37. ibid. Historisches Wörterbuch der jüdischen Schriftsteller und ihrer Werke. Leipzig, 1846, pp. 83–84. [קטע מן החיבור נדפס ע"י יעקב שפירא, בשם "משפטי הכוכבים", ווארשא תרמ"ו, ונכלל בו גם הקטע שלפנינו, בעמ' 3/4].

23 תודתי נתונה ל-"Biblioteca Apostolica Vaticana" שאפשרה לי לעיין בכתב־היד ולצלם קטעים ממנו.

לא היתה ראויה לנבואה וראוי היה להיות אנשיה טפשים סכלים כפי נטיית הכדור על אותו הקו וכן היו הגוים ששכנו בה קודם לישראל כדכתי' כי את כל התועבות האלה וגו'. ועל כן רצה הקב"ה לשכן שם את ישראל ונביאיו כדי לבטל גורת הכוכבים הרעה מהם כמו שהאכילם את המן במקום נחש ועקרב שרף. הלכך יש מזל לישראל לטובה לעולם בין ראויים בין שאינן ראויין ואין מזל לישראל לרעה אם הם ראויין להנצל ממנה כפי מעשיהם ועל כן כתוב ולך יי חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. אע"פ שכל הגלגל נותן להרע לו אם מעשיו נותנין להטיב לו תעשה עמו חסד ותשלם לו כמעשהו הטוב לא ככח הגלגל. ומה שאמרוהו למעלה כל מאי דעביד רחמנא לטב. ושאר אותו ענין צריך באור יותר.

הכוכבים בפי מערכת המזלות היה ראוי שיושבי ארץ ישראל יהיו אנשי שקר ולא ידעו את יוי ולפיכך היו סוחרים כדכתי' כנען בידו מאזני מרמה והיו אנשיה שוטים ולא ידעו את יוי. והשיב החכם כי דברי תלמי אמת אך ישראל אינם תחת ממשלת הכוכבים והשגחת השם ית' עליהם. ואפי' אם נאמר יש מזל לישראל לטובה בין ראויים בין אינם ראויים כי דברי השם ית' אפי' על תנאי אינם חוזרים. כמו שארז"ל בפסוק ואעשה אותך לגוי גדול וכן יש להם מזל אפי' לרעה כשיצאו מהשגחת השם ית' ולכן נשתעבדו דכתי' ארץ אשר יוי אלוהיהך דורש אותה תמיד עיני יוי אלוהיהך בה. וכשיעשו הצלמים או יצאו מתחת ההשגחה וכן כתי' כי הגוים האלה אל מעוננים ואל סמים שמעו ואתה לא כן נתן לך יוי אלוהיהך ואל יקשה בעיניך ומאז חדלנו לקטר למלאכת שמים כי אז היתה בעת ריחוק ההשגחה ושלט בהם המזל ולפי דברי תלמי לפיכך רצה הב"ה לשכן את ישראל בה שהוא עם חכם ונבון באלה הארצות שנותן דין הכוכבים להיות שוכניהם בוערים מדעת תלמי אלא כדי שלא יאמרו האומות כי החכמה האלוהית זאת הנמצאת באומה זו שאיננו לא מטבע הארץ ולא מן הגלגל וכן במדבר האכילם המן במקום נחש שרף ועקרב עד כאן דברי ר' יהודה הכהן מטלטולא ז"ל.

נוסח כתב-יד וטיקן 338. ebr. דפים 278—279

כתי' זה קרי רק בחלקו — ואלה הקטעים שיכולתי לקרוא בהם: —

דף 278

... ולפיכך היו אנשי אלו המקומות סוחרים ובעלי מרמה וארץ סוריא וארץ ישראל

סימנם (?) טלה ומאדים ולפיכך היו אנשיה שוטים לא ידעו את יי וכן אמר תלמי פרק... תשובות יש בדבר אפילו כי דברי תלמי אמת יש לנו על מה שנסמך וריוח והצלה יעמוד לנו ממקום אחר...

דף 279

כי יש כמה תשובות על דברי תלמי...

ונציע תחלה כי דבריו אמת... אך בני ישראל יש להם יתרון על דיני הכוכבים בהשגחת השם ית' כמו שספרנו בפתיחה שיש מזל לישראל לטובה בין ראויין בין שאינן ראויין ואין מזל לישראל.

...לפיכך רצוני שתדע כי אין ההשגחה תלויה בארץ כי אם בבני אדם... וכמו שהאכילם המן במקום נחש שרף ועקרב...

אחרי המובאה הארוכה מדברי תלמי ומדברי יהודה הכהן מטולדו חוזר יהודה לאופן פירושו הקודם ואומר: "כל מה דעביד רחמנא לטב (משפט זה עדיין בהשראת הדברים ב'מדרש החכמה', כת"י פרמא די רוסי 421), אלא שאינם מכירים אלא לאחר זמן" (דף 8 ימין שורה 5).

בנוסף למובאה מתוך 'מדרש החכמה', חיבור שאין שמו מוזכר על ידי יהודה, מציין המחבר מקורות אחרים שבהם השתמש לצורך פירושו. אחד החיבורים הללו הוא 'תמורות דר' ישמעאל ור' עקיבה'. הוא מציין: "זה מצאתי בתמורות דר' ישמעאל ור' עקיבה" דף 2 שמאל שורה 22 ודף 11 שמאל שורה 14. משפטים דומים לאלה שבציטוט 'תמורות' נמצאים ב'מדרש תמורה', שנדפס לראשונה על ידי חיד"א בסוף ההוצאה הראשונה של שם הגדולים, חלק שני 24: "מרו"ל שמצאתי בכ"י קדמון וש"ק וסדר הדורות מכנין אותו מדרש תמורה".

שמות חיבורים נוספים המוזכרים בטקסט באופן מפורש הם: 'ספר התכונה' דף 7 שמאל שורה 8 "כתב תלמי בספר התכונה", זהו ספר האלמגסט הנזכר כאן בקשר למדרש החכמה; 'ספר אסף', דף 12 ימין שורות 20—22: "ובספר אסף מצאתי כשיצא נח מן התיבה נתגרו בו רוחות רעות המחזרים והיו מחלאים אותם עד שקדש עצמו והתפלל ובא רפאל ולמד לו רפואות וכתב שם המפורש בחרבו". בדבריו מרמז יהודה כנראה לספרו של אסף הרופא המצוי עדיין בכתב־יד 25. ולגבי תוכן הציטטה ראה הערה שם.

חיבור אחר בלתי ידוע, שלא הצלחתי לזהות הוא 'ספר שמושא בשדי דשלמה', דף 12 ימין שורה 26.

24 ליורנו, תקמו, צ"ז—צ"ט. [ואחר־כך ע"י א' יעלינעק, בית המדרש ת"א עמ' 106 ואילך. אא"א].

25 זוסמן מונטנר, מבוא לספר אסף הרופא, ירושלים, תשי"ח. מהקטעים שהוא מביא אין מקבילה לקטע המצוטט בכתב־היד. [ר' י. ד. איזנשטיין, אוצר מדרשים, נ"י, תרפ"ה, עמ' 400: "ספר נח"].

26 על 'שימושי שדים' עיין בספרו של יוסף דן, תורת הסוד של חסידי אשכנז, ירושלים, תשכ"ח. עמ' 194—190. ואולי חיבור זה דומה בתוכנו לחומר דימונולוגי שעליו מדבר ג. שלום בתרביץ, ט"ז, תש"ה, עמ' 207—196.

חיבורים נוספים שיהודה נעזר בהם מבלי לציין את שמותיהם הם: פרוש לתורה של אברהם אבן עזרא, דף 4 שמאל שורה 16 "וכתב החכם ראב"ע...". דף 1 ימין שורה 10 "זה היה כוונת ראב"ע שכתב...".

ספר 'מורה נבוכים' לרמב"ם: "ומה שרצה לתקן רבי משה ז"ל ולפרשו דרך משל כי יתחדש להם טובה ויראה כאילו העולם חדש הוא נוטה לדברי הפילוסופים מאמיני הקדמות שסוברים אחרי שאין לו תחלה אין לו סוף ודחה אותם בקנה רצון", דף 7 ימין, שורות 5—8²⁷.

במקומות שונים בטקסט מזכיר המחבר את דברי חז"ל, דברים מהתלמוד ומהמדרשים.

מדרשים נזכרים במפורש בדף 6 שמאל שורה 11: "ובמכילתא דורש החדש הזה לכם...", והמדרש תנא דבי אליהו מוזכר בכתב-היד שתי פעמים: דף 8 ימין שורה 12 ובדף 8 שמאל שורה 13. בטקסט מוזכרים באופן סתמי "חכמי המדות"²⁸, דף 5 ימין שורה 1 ו"חכמי המחקר"²⁹, דף 9 ימין שורה 1. ובמקום אחד הוא אומר: "אמ' הפייטן מלך בעשרה לבושים", דף 3 ימין, שורה 7³⁰.

מלים לועזיות בכתב-היד

במלים לועזיות משתמש יהודה רק במקום אחד, כשמגמתו היא לקבוע מה הם מיני הבשמים שעליהם מדובר בפרשת כי תשא, שמות, ל', כ"ב—ל"ה. הוא לומד מתרגום אונקלוס ומפירושים אחרים לענין זה. וכך הוא אומר בדף 3 שמאל שורות 11—20: "ומר דרור. יש אומ' שהוא איזמירנו. ורב היי פי' שהוא מין שרף ומריח ונקרא בערבי לובן אל דהבן"³¹. קנמון בושם הוא קנילא שמריח כי יש שאינו מריח. וקנה בושם הוא קלמוארמסטיק, וקדה הוא קשיללואי אך כפי התרגום שאמ' וקציעא משמע שהיא קשילגיא שהיא קליפת [?] ואת הבית יקציע. תרג' יקלה. אך נוכל לומר' שגם הקשיללואי מנקים אותה מקליפותיה. נטף. רז"ל פי' שנוסף מעץ הקטף—והותכין העץ ויוצא לחותו ויתכן שהוא שמן בלשמואו... ושחלת קראוהו צפורן שמבהיק כצפורן. ולנ' שהיא בלנטא ביניציאה שדומה לגמרי כצפורן ונמצא בים ונקרא ג"כ שחלת כי מן המים משיתיהו תרג' שחלתיה. וקילופא היא קנילא שכבר כתב קציעא".

התוצאות המתקבלות מבדיקת כתב-היד

הפרטים המפורטים בדפים המעטים שבידינו מסייעים לנו לקבוע שמחבר הפירוש לתורה שבכתב יד קמברידג' T—S K27/6 הוא יהודה בן שמריה. ניתן לעמוד

27 רמב"ם, מורה נבוכים, ורשה, תר"ץ, ח"ב פרקים יג—לא.

28 עיין M. Steinschneider, Jewish Literature, p. 351.

29 שם, עמ' 296.

30 [הכוונה לפיוט של הקליר "מלך אזור גבורה" ליום א' דר"ה. אא"א].

31 צ"ל רהבן. [וכן בשם רב האי בס' השרשים לר' יונה ו' ג'נאח, ר' י"ג אפשטיין Der

על ידיעותיו בספרות חז"ל, בפרשנות המקרא, בפילוסופיה יהודית וכללית ובאסטרולוגיה. דרכם של קטעי פרשנות מיסטית מוביל הוא את הקורא לתחומן של שאלות פילוסופיות ואסטרולוגיות המקובלות בתקופתו. בפרשנותו טבוע הלוח המחשבה של מי שקרוב אולי לאסכולת תורת הסוד של חסידי אשכנז³². פרקים מסויימים בחייו עשה באשכנז ובאיטליה, ובעת היותו באשכנז היה תלמידו של המהר"ם מרוטנבורג. את פירושו זה לפרשות השבוע כבר כתב מחוץ לתחום אשכנז לאחר פטירתו של המהר"ם, כלומר, בסוף המאה ה-13 או בראשיתה של המאה ה-14. אפשר גם שמוצא אביו, הרב שמריה, הוא באשכנז. יש לצפות שעם מציאתם של דפים נוספים של הפירוש יתוספו פרטים שיאמתו ויבהירו את הנחותינו המתבססות על טקסט מקוטע.

בספרות הביבליוגרפיה העברית יש ידיעות בודדות אודות מחבר בשם יהודה בן שמריה³³. החיד"א, ב"שם הגדולים, אינו מזכירו כלל. ב"שפתי ישנים"³⁴ יש ידיעה בזה הלשון: "מקוה ישראל רבי יהודה ב"ר שמריה. קבלה הובא (בספר יצירה)". ואילו ב'אוצר הספרים' נרשם הערך הבא: "מקוה ישראל ה' יהודה ב"ר שמריה ס' קבלה. הובא בפי' הרמב"ן לס' יצירה פרק ה משנה א' ע"ש"³⁵.

בבדיקת מקורותיו של בן יעקב המורים על פירוש הרמב"ן לספר יצירה התברר שלא קיים כלל פירוש הרמב"ן לפרק ה' של 'ספר יצירה'³⁶. ואם בן יעקב הכיר פירוש מעין זה, הוא אולי פירוש שהיה מיוחס לרמב"ן, או שבן יעקב טעה בהזכרת שמו של הרמב"ן. על חיבור בשם "מקוה ישראל" מדובר בספר 'תולדות גדולי ישראל וגאוני איטליה'³⁷ בערך על משה בוטרילו, שמוזכר בפירושו על ספר יצירה "פירושים עמוקים על הספר הזה" ובהם גם את "ר' יהודה בר' שמריה המקובל הגדול חבר ספר מקוה ישראל".

Gaonäische Kommentar, 1915, עמ' 5 הע' 5, ואוצר הגאונים לשבת חלק הפירושים עמ' 39. אא"א].

32 עיין: יוסף דן, עיונים בספרות חסידות אשכנז, רמת-גן, 1975, עמ' 91—99, ובספרו תורת הסוד של יהדות אשכנז, ירושלים תשכ"ח, עמ' 119—116.

33 ראה: J. C. Wolf, Bibliotheca hebraea. Hamburg, 1727, vol. 1, p. 458, vol. 3. p. 342.

34 ש. בס, 'שפתי ישנים', זאלקווי, תקס"ו, עמ' מת, ערך 296.

35 י. א. בן יעקב, וילנא, 1880, עמ' 365, ערך 2105.

36 ח. ד. שעועל, כתבי הרמב"ן, ירושלים, תשכ"ד. חלק ב' עמ' תס"א, מציין שהפירוש הנדפס של הרמב"ן לספר יצירה הוא עד פרק ג' משנה ח' בלבד. דעתו של ג. שלום היא ש"הפירוש לס' יצירה הנדפס על שם הרמב"ן אינו שלו אלא לר' עזרא או לר' עזריאל... ואמנם מדברי המקובלים מבית מדרש הרשב"א מובאים כמה לשונות מפירוש ס' יצירה של הרמב"ן... והנה הפירוש הזה נמצא בכמה כתבי יד" והוא מוסב רק על פרק א' משנה י"א. קרית ספר ו', תר"ץ, עמ' 387.

37 מ. ש. גירונדי, תג"י, טריאסט 1853, עמ' 264.

בפירושו ל'ספר יצירה'³⁸ פרק ה', משנה א' אומר משה בוטריל: "וכתב הרב רבי יהודה ב"ר שמריה המקובל הגדול בספר הנקרא מקוה ישראל וז"ל... ובהמשך הוא מוסר מובאה ארוכה מדברי שמריה עד המלים: "...ולכן אמרו רז"ל ג' שותפין יש בו באדם הקב"ה ואביו ואמו, עכ"ל הרב ר' יהודה ב"ר שמריה ז"ל". על פי המובאה הארוכה אפשר לומר שמשה בוטריל ראה את החיבור 'מקוה ישראל' שעניינו נושאים בקבלה, ונכתב לדבריו על ידי יהודה ב"ר שמריה. למרות שספר זה נפקד מקומו בספרות העברית הידועה, הרי השאיר עקבות ברורים בתוך פירושו של בוטריל³⁹, מחבר שחי בסוף המאה ה-14 ותחילת המאה ה-15. למרות חשיפותו הרבה של מחבר זה לביקורת חריפה⁴⁰ על פירושו ל'ס' יצירה', נראה לנו שאין למחוק בהחלטיות את החיבורים והמובאות שהוא נזקק להם בכתובתו. דעתי היא שאכן קיים היה בדורו של בוטריל חיבור של מקובל בשם יהודה בן שמריה בשם 'מקוה ישראל', שעיקרו בנושאי קבלה, וממנו הביא מובאה ארוכה בפירושו ל'ספר יצירה'. ייתכן שקיים קשר, שאותו אין באפשרותנו להוכיח במפורש, בין מחבר הפירוש לתורה, יהודה בן שמריה, שבכתב יד קמברידג' T—S K27/6, לבין מחברו של החיבור 'מקוה ישראל'. אולי יסייע זהו מחבר הפירוש לפתרון חידתו של החיבור האבוד, וייתכן שיהודה בן שמריה זה הוא גם המחבר של הספר 'מקוה ישראל'.

תודה לידידי ד"ר י. תא-שמע שתיקן והשלים את קריאת כתב היד, פענח עמוד 11 ימין הדהוי, קבע את מראי המקום לספרות חז"ל ולספרות הרבנית שבהערות לטקסט והוסיף הערות אחדות המוסגרות בין חצאי-לבנה. ההערות החתומות א"א, הינן משל פרופ' א. א. אורבך.

38 ספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו ע"ה ועליו כל שלטי הגבורים המפרשים... ירושלים, תשכ"ב. עמ' 111. ראה נספח ב'.

39 קשה לקבל בשלמותה את דעתו של י. זוסמן במאמרו "שני קונטרסים בהלכה מאת ר' משה בוטריל", קובץ על יד, סדרה חדשה ספר ו' (טז) חלק ב' תשכ"ו, עמ' 280, על תוכן כתיבתו של בוטריל כמו למשל: "דרך הצגת החבורים והבאת הקטעים... מעידים על כך שהמדובר בחבורים בלתי ידועים מלבד לכותב עצמו... חבורים אלה לא היו ולא נבראו". [קיימת אפשרות סבירה כי קטע זה עצמו הינו מזויפו של בוטריל, והעמידני על כך ד"ר מ. אידל — י. תא-שמע].

40 ג. שלום, בערך Botarel, Moses, 1971, vol. 4, Encyclopedia Judaica, 1971, וכן ג. שלום בתרביץ, ל"ב, תשכ"ג, עמ' 262.

כתב יד קמברידג' T—S K 27/6

[דף 1 ימין ש מ א ל — ראה עמ' 125]

- דף 2. ימין. קריא בחלקו משורה 13
 את המן שהיה דבר רוחני שנ' כי לא ידעו
 לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על
 ויאמר משה אכלוהו היום 15
 זצ"ל אמ' מזה שאנו
 סעודות בשבת העולמות [?] היום
 שבת היום הגלגלים היום
 על עולם העליון עולם השכל יום שכולו שבת ומנוחה וכן רז"ל
 זיו לו יתן מכוון לשבתך עולמים פעלת יוי מקדש 20
 מקדש ברנע
 מקדושה של מעלה ולכך נקראת ארץ וכתב'

דף 2 ימין:

14. דברים ח', ג'.
 15. שמות ט"ז, כ"ה.
 20. מלכים א' ח', י"ג.

דף 2 ש מ א ל

- 1 וארגמן ותולעת שני כנגד ד' יסודות שהאור מקיימם. רבוע כנגד רבוע ישראל כפול העולם הזה והבא. זרת ארכו וזרת רחבו [כנ]גד ושמים בזרת תקן. וי"ב אבנים כנגד י"ב שבטים וי"ב מזלות ושתי טבעות זהב. כנגד עקיצת זנב התלי וראשו כי הוא נחש עקלתון.
- 5 על ליבו לזכרון. שיזכרו לפני השם ית'. וכתנת בד רמז ללבוש ה' הבדים דוגמה למלאכים המשתמשים [] כמו שזכר במדרש. ונתת על חשן משפט את האורים ואת התומים. כך קבלנו כי כתב שם המפורש היה משים בתוך כפל החשן. מעיל האפוד כליל תכלת שדומה לכסא הכבוד
- 10 ואלה המשפטים אם במחתרת ימצא אין לו דם וחשוב כאדם מת שאין לו דם כי הדין שיעמד
- אדם להרוג מי שבא להרגו וליקח ממונו. ואם זרחה השמש עליו ונתפש דמים לו שלם ישלם אם יש לו מעות ישלם.
- ואם לאו ונמכר בגנבתו. ולשון דמים כמו דמי המקח וכן פי' על
- 15 דרש גם כי תרבו תפלה איניני שומע ידיכם דמים מלאו מפני שאר"ז לא יתפוש אדם מעות ויתפלל ואמרתי זה הפסוק אסמכתא. ויבד הנביאים אדמה. ולא עוד אלא כשראה יחזקאל דמות לא ראהו אלא מתוך ט מראות וכולן כללן בפסוק אחד.
- כמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבואי לשחת ומראות כמראה אשר ראיתי בנהר כבר. אבל הב"ה אין
- 20 מי שיידעו וידע את מקומו גם החיות משבחות ואומרות ב"שכ"מל"ו זה מצאתי בתמורות דר' ישמעאל ור' עקיבה ז"להה ז"תעא.

דף 2 ש מ א ל :

1. שמות כ"ח, ו', ח', ט"ו, ל"ג.
2. שם כ"ח, ט"ז.
- 3-4. שם כ"ח, כ"ז.
- 5-6. יחזקאל ט', ב'.
- 7-6. כמו שזכר במדרש : ויק"ר כ"א, יא.
7. שמות כ"ח, ל' (בפסוק : "אל").
- 8-7. כך קבלנו : רש"י שם, ומקורו בתיב"ע.
- 9-8. שם כ"ח, ל"א.
10. שם כ"ב, א'.
- 12-13. שם שם, ב'.
15. ישעיהו א', ט"ו.
16. לא יתפוש אדם מעות : ברכות כ"ג, ע"ב.
17. הושע י"ב, י"א.
- 19-20. יחזקאל מ"ג, ג'.
22. זה מצאתי בתמורות : ר' לעיל, דף 1 שמאל, שורה 5-1.

דף 3 ימין

- 1 **כי תשא** מחצית השקל הי גירות כנגד י
ספירות. ולכן אמ' לא אשחית בעבור העשרה. כאילו
קונה עצמו. וכן המקדים באלה הי' גירות לכך אמ' ולא יהיה
בהם נגף. וכן המשכן עשר יריעות י' גלגלים כעניין ועשרה
5 מאמרות ועשרה נסיונות וי' דורות מאדם ועד נח וי' מיני
מלאכים וי' מיני שדים וכן במעשר וק' ברכות י' מכות י' שמות
לשם וי' מחיצות לשכינה כשאר המלבושים לכך אמ' הפייטן מלך
בעשרה לבושים. ומאלה השקלים היו באים הקרבנות ושורפים
האיברים הידועים לעלותם לרוחניים ולהעביר בעשן רוח הט'
10 הטומאה*. ורחצו ידיהם שהם י' אצבעות וברית לשון שממנו
באמצע. וכן י' אצבעות ידיים וברית מילה באמצע. גם []
לי' ספירות. ואתה קח לך בשמים ראש. דע כי הריח הוא
משפט אצילות כח השמש ומחמו גולד ריח. כי החום הוא חיי
הברואים והצמחים גם התרנגולת לא תפריח אם לא תתחמם
15 להחיות זרע. וכן כל בעלי חיים זכר ונקבה לא יעשו ולד ובכל
מקום קר לא יצמיח צמח ולא יתליע דבר בתוך השלג לעולם.
ודע כי כל ריח רע הוא רוח טמאה וריח הרע ממית הנפש כן
הריח הטוב תשיב הנפש כי כל דבר כלה ונרקב מסריח וכל
דבר קיים מריח ותדע סיבת הקיום והריח הוא שנתגבר [כח]
20 השמש עליהם אבל בהתגבר המים והעפר על העשב לא יריח
כי אם בהתגבר האש והרוח שהוא רוח חיים לכן כאשר יריח
החולה ריח טוב תשוב נפשו לכן כתי' ולא יראה בכ ערות דבר

דף 3 ימין:

1. שמות ל', י"ג, ט"ו.
2. בראשית י"ח, כ"ח, ל"א, ל"ג.
- 3-4. שמות י"ב, י"ג; שם ל', י"ב.
4. שמות ל"ו, ח'.
12. שמות ל', כ"ג.
22. דברים כ"ג, ט"ז.

* [בגליון: שקל בגימט' נפש].

דף 3 ש מ א ל

- 1 ולכן מתחזקת הנפש בריח טוב על שהיא מאצילות עליון והנפש ש' שמחה בראותה הדומה לה כמו כן הסרחון הוא כליון היסודות. כי התבואה לא יסריח כי אם בעת שתתעפש וכן האוכל כשיהיה דומן מסריח לכן אין הנפש מקבלת הסרחון. ולכן נבחר שמן זית כי מכל המשקין אין דבר שהאש דבקה בו כי אם השמן כמו שהנפש דבקה בהם. ועוד שצף על כל המשקין ואינו מקבל בכל ולכן מושחים בו המלכים כלומ' להמשיך עליהם בו המלכים כלומ' להמשיך עליהם שפע עליון ולהצליח במלכותם כמו כן כלי הקדש כדי לחול עליהם כח עליון ולהצליח וכן הכהנים כמו כן הריח הוא משפע עליון בסית חום השמש ולא ימצא הבושם המובחר כי אם במזרח מקום תוקף השמש. ומר דרור. יש אומ' שהוא איזמירנו. ורב היי פי' שהוא מין שרף ומריח ונקרא בערבי לובן אל דהבן *. קנמון בושם הוא קנילא שמריח כי יש שאינו מריח. וקנה בושם. הוא קלמוארמסטיקו. וקדה. [הו]א קשילולאי. אך כפי התרגו' שאמ' וקציעא משמע שהיא קשילגיא. 15 שהוא קליפת [?] ואת הבית יקציע תרג' יקלף. אך נוכל לומ' שגם הקשילולאי מנקים אותה מקליפותיה. נטף. רז"ל פי' שנוטף מעץ הקטף את וחותכין העץ ויוצא לחותו ויתכן שהוא שמן בלשמואו ושחלת קראוהו צפורן שמבהיק כצפורן. ול"נ שהיא בלנטא ביניציאה שדומה לגמרי כצפורן ונמצא בים ונקרא ג"כ שחלת כי מן המים משיתיהו. תרג' שחלתיה. וקילופא היא קנילא שכבר כתב קציעא. וירא העם כי בשש משה. ר"ל כי לא היו כי אם ערב רב. ומה שאמ' וי[ת]פרקו כל העם לאו דוקא שאין למדין מן הכללות אפי' במקום

דף 3 ש מ א ל :

- 4 שמות ל', כ"ג.
11. יש אומ' שהוא איזמירנו : ר' רמב"ן לשמות ל', כ"ג. ורב היי פי' : יונה ה' ג'אנת, בספר השרשים, שורש מור (עמ' 256/7) כתב : "ואמר רבינו האי ז"ל בפירוש שבת שהוא השרף הנקרא בערבי לובני רהבאן, והוא שרף שיש לו ריח טוב". וראה עתה א. הורוויץ, שרידים מפירוש הגאונים, הדרום, מ"ו, תשל"ח, עמ' 176, שהביא שם, מקטע גניזה, קריאה מתוקנת בפירוש הר"ח לשבת, דף פ', ע"ב, המביא גם הוא מדברי רה"ג אלו (אף כי לא קרא בשמו).
16. רז"ל פי' : כריתות ו', ע"א.
21. שם ל"ב, א'.
22. שם שם, ג'.

* צ"ל רהבן.

דף 4 ימין

- 1 שנ' בהם והעד שאמ' אלה אלהיך ישראל. ולא אמרו אלה אלהינו. ועוד
כי לא נפל מן העם כי אם ג' אלפים. ועוד שא"ל לך רד כי שחת עמך
ולא אמ' לו לך רד כי שחת ישראל. כי פרעה אהרן. שלקח הנזמים
אשר באזניהם לסימן שיכירם להורגם.
- 5 דע באמת כי כל דבר שעולה למעלה מתדקק ומתעלה כמו הזהב
הצרוף שבהשליכו הפסולת יתעלה. וכן כל דבר היורד מתגנה ונפתח
ומתעבה כמו שהמים עולים בחום השמש ונעשה הבל ומתדקקים
וברדתם לארץ מתעבים ונעשים מים וכן המן והטל ולכך אמ'
רו"ל מים העליונים במאמ' הם תלויים. וכמו כן אמ' מלאכים ירדו
לארץ ואכלו ומשה רבי' ע"ה עלה להר סיני ולא אכל מ' יום. והתבונן
10 בזה הסוד כי הוא סוד גדול. כי המתקרב לאור יאור והמתקרב לחשך
יחשך. והמשכיל יבין. ועל עניין סוד שם המפורש
של ע"ב תמהתי מאוד למה קראוהו מפורש והוא סתום וחתום.
אמנם כפי הנראה לי אני הצעיר בבית אבי יהודה בן הרב שמריה
15 ז"ל כי לשון מפורש אינו כאשר יבינוהו ההמון אך פ' מפורד כי כאשר
נפרדו איי הגויים בלשונותם בארצותם הפרידו השם וקראוהו כל
אחד ואחד כלשונם כפי המלאך השולט עליו משבעים שרי מעלה
כי כל אומה יש לה שר כדכתי' שר מלכות יון ושר [מלכות פרס]
וכת' יפקוד יוי על צבא המרום במרום. וכל אלה השרים נאצלים הש'
20 השכינה וכוחם ממנו ית' כי ממנו נאצלים לכן קראום הפילוסופים
שכלים נפרדים אע"פ שאין הפרוד והדבוק אלא בגופות בעלי חמר
וכולם אדוקים ונשפעים משם הנכבד והנורא ולעתיד לבא כת' ביום

דף 4 ימין:

1. שמות ל"ב, ד', ח'.
2. שמואל ב א', ד' (בפסוק: גם הרבה נפל מן העם).
3. שמות ל"ב, ז'; שם, כ"ה.
- 8—9. אמרו רז"ל: ב"ר ד'. וכן אמרו: ב"מ פ"ו, ע"ב; שמו"ר מ"ז, ה' ומקבילות.
18. דניאל י', כ' (בפסוק: שר יון).
19. ישעיהו כ"ד, כ"א.
22. זכריה י"ד, ט'.

דף 4 שמאל

- שורה 1 ההוא יהיה יוי אחד ושמו אחד. וכן כתי' אז אהפוך אל עמים שפה
ברורה לקרא כולם בשם יוי ולעובדו שכם אחד. ועל אותיות השם
ית' ראיתי פירושים רבים אכן אדברה גם אני חלקי. דע כי
יוד יורה על שני ההים היינו שני הויות העולם הזה והבא. וההא
5 הוא רוח כי מכל האותיות לכך ארוז"ל עולם זה נברא בה"א וכן אמ' שהוא
הכל ברוח והעולם הבא נברא ביו"ד היינו כפל על העולם הזה.
והתבונן אתה המעיין בשם הא ויוד. כי פי' הא כמו הא לכם זרע כלומ'
העולם הזה נותן בו השם ית' לכל אחד חפצו לנסיון והעולם הבא יודו
לשמו הצדיקים על תגמוליו והוא להורות על ששה המרחקים
10 שהם מטה ומעלה פנים ואחור ושני קצוות ימין ושמאל כי הכל הוא
ית' בראם ומה שנפל ההא האחרון להודיע על שני ההויות כי הוא
ראשון והוא אחרון וכן מורה אלף אהיה אלף כי הוא ראשון. והיוד
כי הוא אחרון וכן באמצע כי הוא שופט כל הארץ ופי' שם כבר פי'
בפסוק ונעשה לנו שם אך יש לנו לדבר על עניין האותיות הם כעין
15 סימן כמו שאם תאמ' דבר משם אומרו השר ותראה חותמו יעשו
רצונך כמו גיצוצות מהאש. וכתב החכם ראב"ע
את מספר ימין אמלא טעמו שהשם ית' נתן כח לכל גוף ויחזק הרוח
המכלכל את הגוף והפך זה כי רחקו ממקור חיים וכן יראת יו"י תוסיף
ימים יראת השם ית' ידע בטרם ידע הנער כל אשר יבחר אין דעת
20 השם ית' מסבבת שיבחר ברע ויעזוב בטוב אחר שנתן בידו כח
ויכולת. ולי נראה כי הפסוק מוכיח בארצך את מספר ימין אמלא
כי השכינה שורה בארץ ישראל והוא מקור חיים וכן כתי' למען

דף 4 שמאל :

1. זכריה י"ד, ט'.
- 2-1. צפניה ג', ט'.
7. בראשית מ"ז, כ"ג.
13. בראשית י"א, ד'.
17. שמות כ"ג, כ"ו.
- 16-17. הראב"ע : שם.
18. משלי י', כ"ז.
19. ישעיהו ז', ט"ז ; שם ח', ד'.
21. שמות כ"ג, כ"ו.

דף 5 ימין

- 1 למען יאריכון ימיך על האדמה כי גם חכמי המדות מודים שאויר
ארץ ישראל מוזג ונכון לחיי הברואים וכבר דברתי בו בפסוק כי נפש
הבשר בדם. ואין צורך לומר שהשם ית' יחזק הרוח כי הדבק יהיה
כדכתי' ואתם הדבקים ביוי אלהיכם כי אלהיכם חיים וכתל' כי ר'
5 רחוקיך יאבדו ולעולם לא גזר השם ית' דבר וחזר בו כי כל גזירה
וכל מעשה בראשית בתנאי נברא כדכתי' וישב הים לאיתנו. בגימ'
לתנאו. שהבוחר בטוב ימצא והפכו. והמשל השמש בזרחו אין
כוונתו רק לעשות חוקו והיו שני בני אדם ושניהם יושבים בשמש
האחד היתה גוברת בו מרירה האדומה בגופו ומחוס השמש נ'
10 נתעוררה עליו והפילתו בחולי והאחר היה בעל ליחה וחממתו וה'
והבריאתו א"כ הכל לפי המקבל ומה שכת' וינחם יוי כי בני אדם
ימשלו הדברים לעצמם כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם
וכן אמ' ריש לקיש לעתיד לבא הב"ה מוציא חמה מנרת[קה] וצדיקים
מתענגים בו ורשעים נדונים בה שנ' וזרחת לכם שמי שמש
15 צדקה ומרפא בכנפיה והשמש הוא מזיו השכינה נמצא השם
ית' אינו משנה מעשיו ולא הוסיף ימים ולא יגרע. אך ה[עו]שה
רצון השם ית' הוא בעצמו יוסיף על ימיו. וכן כתל' יראת יוי תוסיף
ימים *. והתבונן זה. ומה שאמ' את מספר ימיך אמלא כלשון בני
אדם דברה תורה, כי אין לשם ית' לא כעס ולא רצון ומה שא"ר ז"ל
20 חיי בני ומוזני לא בזכותא תליא מילת' אלא במזלא אינו כאשר
יבינו ההמון. אך פי' מזל לשון ונוזלים מלבנון. היא השפעה עליונה.
ור' אלעזר המערבי ספר לי על אחד שאמ' החושים בהולדו כי

דף 5 ימין :

1. שמות י"ט, י"ב.
3. ויקרא י"ז, י"א.
4. דברים ד', ד'.
5. תהלים ע"ג, כ"ז (בפסוק : רחוקיך).
6. שמות י"ד, כ"ז. ור' ב"ר ה', ד'.
11. בראשית ו', ו'.
12. במדבר כ"ג, י"ט.
13. וכן אמר ריש לקיש : תענית ג', ע"ב—ד', ע"א.
- 14–15. מלאכי ג', כ'.
17. משלי י', כ"ז.
18. שמות כ"ג, כ"ז.
19. ומה שארז"ל : מו"ק כ"ח, ע"א.

* [בגליון : אין כת' יראת י' יוסיף ימים].

דף 5 ש מ א ל

- 1 בן ל שנה ישתמד ואביו שמר את הדבר והגיע העת ביום הכפורים והוא קבץ עשרה בביתו והתפלל וסגר הדלתות בחווק ובהגיע אותה שעה עמד הבחור והיה מחפש מכאן ומכאן לצאת ולא יכול ועמד על גבי ספסל וצעק כדרך הישמעאלים מחומט נביא השם ואז נפל והיה שוכב נרדם עד מחרת ואז עמד ואמ' תבואו שנתפלל וא"ל א' אתמול היה יום הכפורים והוא לא הרגיש ומוזה העניין גם מעניין ר' חנינא שאמ' בעית דאחרביה לעלמי' כי גם מן ראו כי רעה והפכו לדם מילה אעפ"כ מתו במדבר משמע שלא ישתנה גזירת הכוכבים לגמרי אמנם האמת כדברי הנביאים ויודעי התורה וכמו שהוכיח תלמודינו במסכת יבמות כי בודאי כי השם ית' ישנה ויבטל כל גזירת הכוכבים לגמרי ויוסיף ימים ליריאיו וזה ראוי להאמין כל בעל תורה כי ישר[אל] בעשותם רצון השם ית' אינם תחת ממשלת ה' הכוכבים כי הם חלק יוי ומה שתראה צדיק שימות בלא זמנו אפשר שעשה דבר שלא היה רוצה בו השם ית' לכן מת וכן בבוא עליו מקרה רע מפני שבאותה שעה סר ליבו מימי וכן א"ר ז"ל ברבה בר נחמני וזה סוד גדול וברוך יוי אשר יעצני וגילה לי זה הסוד ויקהל משה אלים מאדמים. ב"ל מאיליהן וכן למד דוד הפרסי בעודי באשכנז במדרש המאור הגדול מורי ורבי מאיר זצוק"ל והגיד כי בארץ פרס בחודש אייר יש להם זמן קבוע ומכח הככב האחד הם נצבעים אדומים ולא ברור העניין וכן הגיד ר' יוסף החלמי מ"כ נשאו לבו כי הנדיבות לא יבוא כי אם מגובה לב זהב וכסף ונחשת ב"ל לומ' ש'

דף 5 ש מ א ל :

7. שמות י', י' ; וראה מה שהובא בילקוט שמעוני בשם מדרש רבה, וכן תו"ש שם, סי' כ"ט. בעית דאחרביה לעלמא : תענית כ"ה, ע"א. לפנינו : "דאפכיה לעלמא", אף בכ"י מינכן ובהרבה ראשונים — "דאחרביה". לפנינו בעל המעשה הוא ר' אליעזר בן פדת, ולא ר' חנינא — הנזכר בקשר למעשה הקודם בגמ' שם.
10. תלמודנו במס' יבמות : מ"ט, ע"ב—ג', ע"א.
- 15–16. וכן ארז"ל ברבה בר נחמני : בגמ' מו"ק כ"ח, ע"א אמרו רבותינו ז"ל על רבה בר נחמני את ההיפך הגמור, והוכיחו מגורלו המר כי "במזל תליא מילתא". וצ"ע.
17. שמות ל"ט, ל"ד.

דף 6 ימין

- 1 שרומז על ג' כחות שבמוח חכמה בינה ודיעה ותכלת וארגמן תכלת כנגד הארץ שהיא תכלית הכל. וארגמן כנגד הרוח ותולעת שני כנגד האש ושש כנגד המים ועוזים כנגד הכח המתויך ביניהם כי כן אמ' קצת הפילוסופים שהיסודות ה' עם הכח המתויך וסוד שמן המשחה
- 5 כבר כתבתיו ברמזו בפרשת ויצא יעקב. ויחבר את חמש היריעות כנגד נוטה שמים כיריעה היינו גלגלים ובהם עשו בתוך האריגה כרובים ויעש יריעות עוזים. מכאן יש להתבונן כי יש י"א גלגלים על אלה ה' ולא השיגום הפילוסופים ומדתם מורה על עניין ולא אדע סודו. מעשה חושב ג"ל לפרש שעושין על ידי חשבון האריגה
- 10 ויוצא צורה וזה ראיתי בעודי בוונזיאנה שהיה אדם אחד אורג והיה לפגיו והיה רואה בו והיה צועק לאדם אחר שהיה יושב כנגדו והיו ח' חבלים דקים קשורים כחוטי השתי והיה אומ' לו תגביה ג' חוטין ועוד תגביה י כמו שהיה רואה בספר וממנו היה יוצא צורת אריה או צורת נשר על פיו וכל מה שהיה רוצה ... ואלה פקודי
- 15 בחדש הראשון באחד לחדש הוקם המשכן. דע באמת כי המשכן היה כמו שהעולם תחלת בריתו היה בניסן כן הוקם המשכן ואע"פ שיש מחלוקת בין ר' אליעזר ור' יהושע. האמת כן נראה שבניסן נברא העולם שהרי [כל] בעלי חיים הצומחים מתחדשים בר"ח ניסן. ומאן דאמ' בתשרי נברא העולם דורש שם החדש. תחל לספור שבעה שבועות. תרג' תשרי למימני
- 20 שבעה שבועות משמע שתחלת בריאת העולם דורש שם החדש שהיה מתשרי שבו ממשלה השחורה שטבעה כטבע הארץ

דף 6 ימין :

5. שמות כ"ו, ג' (בפסוק : וחמש יריעות).
6. תהלים ק"ד, ב'.
9. שמות כ"ו א', ל"א ; שם ל"ו, ח' ; שם כ"ח, י' ; שם ל"ט, ג'.
15. שמות מ', י"ז.
19. ומאן דאמ' בתשרי נברא העולם : ראש השנה י'—י"א.
20. תרג' תשרי וכו' : תרגום אונקלוס לדברים ט"ז, ט'.

דף 6 ש מ א ל

- 1 וסובר כי תחלה נמצאת הארץ וממנה נתדקדק המים ונתהוו ממנו הרוח והאש. ולנ' כי הרוח נמצא תחלה. כדכתי' בדבר יי' שמים נעשו. וברוח פיו כל צבאם. והרוח הוא חם ולח כטבע חדש ניסן והדם אע"פ שנאצל מרוח וכן אמ' שמואל הכל ברוח וכן משמע בספר יצירה. וכמו שתחלת העולם היה מים ואחריו רוח ואחריו אש דהיינו אור ואחר כך תראה היבשה כן תחלת האוכל באסטומכא נהפך לבן בלחה. ובעיכול שני נהפך דם והנשרף ממנו מרה אדומה והנשרף יותר שחורה. כן תחלה בתקופת טבת כח הליחה ומתקופת ניסן כח הדם שהוא כטבע הרוח ומאז תחל הבריאה כי הכל ברוח ואין ת' תועלת לגוף בלא רוח וכן הכל. וע"כ כל עניין זה העולם מתהפכים. ובמכילת' דורש החדש הזה לכם. שלא מנה בו אדם הראשון כי ברביעי נתלו המאורות. ואדם נברא בששי א"כ קדמו לו ג' ימים גם זה מוכיח שבניסן נברא העולם. ומאן דאמ' בתשרי סובר תחלת המחשבה היתה בתשרי או שמא זה מונה לתגבורת תחמה דהיינו מניסן וזה ללבנה דכתי' ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. אלמ' הלבנה קדמ' ממה שארז"ל בפרשת נשא ביום הראשון הקריב נתנאל. וארז"ל ראשון למעשה בראשית משמע שבניסן נברא העולם. גם מזה התבוננתי בחקירת השכל כי בניסן נברא העולם כי תחלה ימשול באדם הדם. ועמו האדומה השיער צהוב והולך משחיר בעבור ממשלת השחורה ואחר כן מלבין בעבור הליחה הלבנה וישוב לימי עלומיו כי תחלתו היה ליחה וכן העולם היה מים בתחלתו. ואע"פ שאיני ראוי להכריע

דף 6 ש מ א ל :

- 2—3. תהלים ל"ג, ו'.
4. אמר שמואל הכל ברוח : ב"מ ק"ז, ע"ב.
11. ובמכילתא : מהד' הורוויץ-רבין, עמ' 7.
15. בראשית א', ה' וכו'.
16. ממה שארז"ל בפרשת נשא : כן הוא במד"ר י"ג, ו', על אתר. בספרי : ראשון לימות השנה.
- 16—17. במדבר ז', י"ח (בפסוק : ביום השני).

דף 7 י מ ין

- 1 בין חכמים גדולים כי צעיר אני ונבזה. אכן רוחי הציקתני להודיע את אשר עם לבבי כי כאשר נראה אלי מפשטי הפסוקים ודברי הנביאים כי העולם יכלה באלף השביעי בלי ספק כי האדם עולם קטן ומן הקטן נלמוד בגדול כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה
- 5 ובשביעית יצא לחפשי חנם ומה שרצה לתקן רבי' משה ז"ל ולפרשו דרך משל כי יתחדש להם טובה ויראה כאילו העולם חדש הוא נוטה לדברי הפילוסופים מאמיני הקדמות שסוברים אחרי שאין לו תחלה אין לו סוף ודחה אותם בקנה רצון. אכן האמת בדברי נביאנו שאמ' כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ודוד ע"ה אמ' על כן לא נירא בהמיר ארץ במוט הרים בלב ימים וכן אמ' ומעשה ידיך המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו ואתה ושנותיך לא יתמו וזוה יבוש הפילוסופים הארורים האומ' שהעולם נמצא יחד עם השם יתעלה כרוכב על סוסו ולא קדם זה לזה ועוד הנביא אמ' ונמקן כל צבא השמים ונגולו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבול עלה מגפן.
- 15 וזוה הפסוק נ"ל אני הצעיר בבית אבי יהודה בן הרב שמריה הגדול הראש הפרנס ז"להה כי כל צבא השמים יכלול הכוכבים והמלאכים כעניין שני' יפקוד יוי על צבא המרום במרום. ואחרי שיכלו האומות יכלו המלאכים המושלים עליהם כעניין שני' סר צלם מעליהם ויוי אתנו. וכת' ונשגב יוי לבדו ביום ההוא. כי חלק יוי עמו יעקב חבל נחלתו. וכמו שהשם ית' יתקיים לעד כן ישר[אל] יתקיימו לעד לכן ארזו"ל אין מזל לישראל. שאין מזל שולט עליהם

דף 7 י מ ין :

4. תהלים צ', י.
5. שמות כ"א, ב'.
7. ומה שרצה לתקן רבי' משה ז"ל : מו"נ, ח"ב, פכ"ט.
9. ישעיהו נ"א, ו'.
10. תהלים מ"ו, ג'.
11-12. שם ק"ב, כ"ו, כ"ז.
12. שם ק"ב, כ"ח.
14-15. ישעיהו ל"ד, ד'.
18. שם כ"ד, כ"א.
20. במדבר י"ד, ט' (בפסוק : צלם).
20. ישעיהו ב', י"א, י"ז.
20-21. דברים ל"ב, ט'.
22. אין מזל לישראל : שבת קנ"ו, ע"א.

דף 7 ש מ א ל

- 1 ונ"ל לומר דוקא בכל ישראל ובעודם מקובצים יחד בארץ ישראל כדכתי' ויהי בישורון מלך. אבל בהפרדם בארצות העמים ונפרדו נפרד גם הכח השופע עליהם והם תחת ממשלות המזלות לכן אמ' דוד ע"ה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת יוי לאמר לך עבד אלהים
- 5 אחרים. וכתי' ביום ההוא יהיה יוי אחד ושמו אחד ומזה נ"ל כי שם של ע"ב אינו שם עצם כי אם נחלק כפי כח ע"ב שרי מעלה ולעתיד יבטלו וישאר הממשלה לשם ית' לבדו ואין להאריך כדכתי' ונשגב יוי ודי בזה למשכיל. כתב תלמי בספר התכונה במשפטי הככבים כפי מערכת המזלות היה ראוי שיושבי ארץ ישראל יהיו
- 10 אנשי שקר ולא ידעו את יוי ולפיכך היו סוחרים כדכתי' כנען בידו מאזוני מרמה והיו אנשיה שוטים ולא ידעו את יוי. והשיב החכם כי דברי תלמי אמת אך ישראל אינם תחת ממשלת הכוכבים והשגחת השם ית' עליהם. ואפי' אם נאמר יש מזל לישראל לטובה בין ראויים בין אינם ראויים כי דברי השם ית' אפי' על תנאי אינם חוזרים. כמו
- 15 שארז"ל בפסוק ואעשה אותך לגוי גדול וכן יש להם מזל אפי' לרעה כשיצאו מהשגחת השם ית' ולכך נשתעבדו דכתי' ארץ אשר יוי אלהיך דורש אותה תמיד עיני יוי אלהיך בה. וכשיעשו הצלמים אז יצאו מתחת ההשגחה וכן כתי' כי הגוים האלה אל מעוננים ואל [קו]סמים שמעו ואתה לא כן נתן לך יוי אלהיך ואל יקשה בעיניך ומאז חדלבו לקטר למלאכת שמים כי אז היתה בעת ריחוק
- 20 ההשגחה ושלט בהם המזל ולפי דברי תלמי לפיכך רצה הב"ה לשכן את ישראל בה שהוא עם חכם ונבון באלה הארצות שנותן

דף 7 ש מ א ל :

2. דברים ל"ג, ה'.
4. שמואל א' כ"ו, י"ט.
5. זכריה י"ט, ט'.
7. ישעיהו ב', י"א, י"ז.
- 10-11. הושע י"ב, ח'.
15. שמות ל"ב, י'. מאמר רז"ל. הוא בברכות ז', ע"א, אף שם מובא הפסוק מספר דברים ט', י"ד, והמחבר כתב מן הזכרון.
- 16-17. דברים י"א, י"ב.
- 18-19. דברים י"ח, י"ד.
20. ירמיהו מ"ד, י"ח.

דף 8 ימין

- 1 דין הכוכבים להיות שוכניהם בוערים מדעת תלמי אלא כדי שלא יאמרו האומות כי החכמה האלהית זאת הנמצאת באומה זו שאינו לא מטבע הארץ ולא מן הגלגל וכן במדבר האכילם המן במקום נחש שרף ועקרב עד כאן דברי ר' יהודה הכהן מטלטולא ז"ל.
- 5 כל מה דעביד רחמנא לטב. אלא שאינם מכירים אלא לאחר זמן כי אם היה צדיק וטוב לו ידוע לפני השם ית' שאי אפשר לו לעבוד אם לא בדרך זו ואם היה צדיק ורע לו איפשר אם היה בשלוה לא היה עובד השם א"כ לטובתו. ופעמים שהשם ית' יעשה משפט הכוכב בעניין אחר כמו שאמ' הפכו את הדם לדם מילה וכן אם נגזרו בשנה רוב גשמים והיו ישראל רשעים מורידן בזמן שאינו ראוי ואם היו טובים ונגזרו גשמים מועטים מורידן בזמן הראוי. בפר' חלק תאנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הב"ה להחיותן אינן חוזרין לעפרם שנ' והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים ואם תאמ' אותן אלף שנים שעתיד הב"ה לחדש עולמו שנ' ונשגב יוי לבדו [ביום] ההוא צדיקים מה הן עושין הב"ה עושה להם כנפיים כנשרים [ושטים] על פני המים כיונים שנ' על כן לא נירא בהמיר ארץ במוט הרים בלב ימים ושמא תאמ' יש להם צער. ת"ל וקווי יוי יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד זה יורה על ההויה וההפס[ד].
- 20 ור"ל שהצדיקים אחר תחיית המתים לא יחזרו אל יסודם משיכלה השם העולם הזה ויעשה עולם אחר חדש או יקל מעליהם כובד

דף 8 ימין :

9. הפכו את הרב וכו' : ר' תורה שלימה, שמות י', י', סי' כ"ט.
12. בפר' חלק וכו' : סנהדרין צ"ב, ע"א.
13. ישעיהו ד', ג'.
15. שם ב', י"א, י"ז.
- 17-18. תהלים מ"ו, ג'.
- 18-19. ישעיהו מ', ל"א.
- 19-20. תהלים ק"ב, כ"ו.
20. תהלים ק"ב, כ"ז.

דף 8 ש מ א ל

- 1 החומר הזה העכור. כאשר הוקל כנף העוף כובד החמור * שלו ומעופף מה שאין כן בבהמה. ואמ' וטסין על פני המים כי לא יגיעו למעלת חנוך ואליהו כי הם לא נמשכו אחר החמר כלל. לכן זכו באותה מעלה גם לא טעמו טעם מיתה. וכמו כן במכילת' כתבו בכמה מקומות שיתחדש העולם ויכלה. זה שני' כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה. וכת' וחפרה הלבנה וכת' ולא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולגנה הירח לא יאיר לך והיה לך יוי לאור עולם. ואומ' עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ר"ל על אור השכינה שלא השיגתו עין. ולפי דעתי לבד גלגל שבתי ישאר כי לא נעשה בו מלאכה כי כל הווה נפסד וכן ישראל ישארו מכל המצוות האומות כדכת' כי א' אעשה כלה לכל העמים ואותך לא אעשה כלה וישארו ז' בני קטורה לאכרים וכורמים. כדכת' ובני נכר אכריכם וכורמיכם וכבר רמזתיו בפרשת פנחס ברורות. תנא דבי אליהו שיתא אלפי שני הוי עלמ' [וחד] חרוב וכל מי שיאמין שהעולם לא יכלה הוא כופר בתורה בנביאים ובכתובים כי כל דבר שיש לו תחלה יש לו סוף.
- 15 והמאמין במעשה בראשית מאמין שיכלה העולם כשישלם הזמן שגזר השם ית' דע באמת שלא יוכל להשיג האדם מחשבת השם ית' [וד] עתו כמו שלא יוכל היתוש להשיג כח גבורת האריה כדכת' כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם וכת' מה ג[ד] לו מעשיך יוי כולם בחכמה עשית מאוד עמקו מחשבותיך. ועל החכמה כת' כי אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה כי אל דעות יוי ולו נתכנו עלילות והוא כולל כל הידיעה וממנו נאצלות ואין כל דעת

דף 8 ש מ א ל :

5. ישעיהו ס"ה, י"ז.
6. שם כ"ד, כ"ג.
- 6-7. שם ס', י"ט.
8. שם ס"ד, ג'.
11. ירמיהו ל', י"א ; שם מ"ו, כ"ח.
12. ישעיהו ס"א, ה'.
13. תנא דבי אליהו : ר"ה ל"א, ע"א ; [סנהדרין צ"ו, ע"א].
19. שם ב"ה, ט'.
- 19-20. תהלים צ"ב, ו'.
21. איוב כ"ח, כ"ג.
- 21-22. שמואל א' ב', ג'.

* צ"ל : החומר

דף 9 י מ ין

- 1 יכול לכלול אותו וחכמי המחקר טרחו להבין מעצמם אבל קבלת התורה היא האמת מפי האדון עצמו ית' וכת' את השמים ואת הארץ אני מלא. וארז'ל כל ההולך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי שכינה. שני השמים כסאי והארץ הדום רגלי. כי ענן יוי על המשכן כבר פירשתי
- 5 לך סוד הענן ועניינו. ודע והבן כי ענני הכבוד הם מזיו השכינה והם חיים ובעלי דיעה ויש חילוק בין ענני סתם ובין ענני הכבוד כי האידים העננים העולים מקיטור הארץ אינם כמו ענני הכבוד. כי ענני הכבוד הם מזיו השכינה והם חיים בעלי דעת ומדברים כמו שאמ' במסכת תעניות לוי שמעינהו להנהיג ענני דהו אמרין נזיל נשדי מים בעמון ומואב אמ' להו לוי שדו באתריכו כשרצה הב"ה לתת התורה חזר על ע' עמון ומואב ולא קבלו עליהם ועכשיו אתם אומ' נזיל. וכת' מאחו פני כסא פרשי' עליו עננו ורמזו רז"ל פירש שדי מזיו שכינתו וכת' ואשא אתכם על כנפי נשרים. ודרשו רז"ל מוטב יכנס בי החץ ולא בבני וכת' אשר נשאך יוי אלהיך כאשר ישא האומן את היונק. המסתכל בקשת עיניו כהות. וכת' כי ענן יוי על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו. וכת' ועננך הולך לפניהם. וא"ר ז"ל אני נעשה מיטטור לאדם שלי. וכת' וכבוד יוי מלא את המשכן. וכת' במקום אשר ישכון הענן שם יחנו בני ישראל. וכת' מלא כל הארץ את כבודו וכת' וברא יוי על כל מכוון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה. וכן א"ר ז"ל הענן היה הולך לפניהם ומגביה את הנמוך ומנמיך את הגבוה וזה לא יוכל לעשות כי אם כח אל־הי ועל דרך זה תבין סוד הקטורת וסוד התפלה אם יש לך לב. ובהיותי קטן נער נס

דף 9 י מ ין :

2. בראשית א', א'.
3. וארז'ל כל ההולך וכו' : ראה קידושין ל"א, ע"א והשו' ברכות מ"ג, ע"ב.
- 3-4. ישעיהו ס"ו, א'.
4. שמות מ', ל"ח.
- 8-9. במסכת תענית וכו' : כ"ה, ע"א. ולפנינו : היא בר לולייני, ולוי הוא בעל המעשה הקודם שב בגמ'.
11. איוב כ"ו, ט'.
12. ורמזו רז"ל וכו' : שבת פ"ח, ע"ב. 12-13. שמות י"ט, ד'.
13. ודרשו רז"ל וכו' : מכילתא, שמות, שם.
14. דברים א', ל"א.
- 14-15. המסתכל בקשת : חגיגה ט"ז, ע"א. 15. שמות מ', ל"ח.
16. במדבר י"ד, י"ד (בפסוק : ועננך עומד לפניהם). אני נעשה מיטטור : ראה ערוך ערך מיטטור שהביא כן בשם הילמדנו.
17. שמות מ', ל"ד, ל"ה.
- 17-18. במדבר ט', י"ז, י"ח.
18. ישעיהו ו', ג'.
- 18-19. ישעיהו ד', ה'.
20. וכן ארז'ל וכו' : ברייתא דמלאכת המשכן, פי"ד.

דף 9 שמאל

- 1 נסתכלתי בכותל בית הכנסת וראיתי כעין הקשת ונוגה אור השמש
מכה בעששית מלא מים וחשבתי כי כן מכה אור השמש על העבים
המלאים מים. ונראתה הקשת בענן. וכת' כמראה הקשת אשר יהיה
בענן כן מראה כבוד יוי והתבונן שהכבוד אינו גוף ועצם הדבר
- 5 רק נוגה וזיו הנשפעים מאת השם ית' וכת' ועננך הולך עליהם. וכת'
ואתה הולך לפניהם יומם וכת' ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד
מאחריהם. ומת שכת' ראב"ע אנה מצאנו שהענן נקרא מלאך. הנה
כל עושה מלאכת השם ית' יקרא מלאך דכת' וילך חגי במלאכות יוי
רוכב על עב קל ובא מצרים. ומבשרי אחזה אלוה פעמים שעתיד אדם
10 לראות קרובו והרוח ירופף עינו להודיעו כי רוח השם בקרבו ומודיעו
שעתיד ופעמים יזרקו אבן אדם והוא אינו רואה ועינו סוגר מעצמו
ומי שמרו הלא לא ידע ולא ראה הלא זה שאמ' הכתו' שומר פתאים
יוי נ"ל לפרש פתאים דברים הנעשים פתאום ואין האדם יודע להשמר
מהם השם ית' שומרו והוא שאמ' הכתו' השם בקרבו את רוח קדשו
15 וזהו נר אלהים נשמת אדם ופעמים יראה האדם בחלום מה שעתיד
להיות ומזה אנו יודעים כח הנפש מפעולותיה וכן אנו רואים שגור
השם ית' להיות ערב ובקר וקור וחום ואינם משנים גזירת יוצרם.
ומי מכה אור השמש והירה. והלא הנהרות יוצאים ושו[ט]פים והים
אינו ראשי לצאת לשטוף. אמ' שמואל הכל ברוח
- 20 כי מן המים נמצא הרוח שנ' ורוח אל-הים מרחפת על פני המים
כמו שאם יתחמם המים בתוך היורה על ידי האש יעלה חלק מן
המים ויתדקדק ויהיה רוח כן מכה גלגל האש בתחממו המים

דף 9 שמאל :

- 3-4 יחזקאל א', כ"ח.
- 5 במדבר י"ד, י"ד (בפסוק : ועננך עומד לפניהם).
- 6 שם, שם.
- 6 שמות י"ד, י"ט.
- 8 חגי א', י"ג. בפסוק : ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה'.
- 9 ישעיהו י"ט, א'.
- 9 איוב י"ט, כ"ו.
- 12 תהלים קט"ז, ו'.
- 14 ישעיהו ס"ג, י"א.
- 15 משלי כ', כ"ז.
- 19 אמר שמואל הכל ברוח : ר' לעיל, דף 6 שמאל, 4.
- 20 בראשית א', ב'.

דף 10 י מ ין

- 1 ונעשה הרוח וכן יתחמם הזרע ברחם ויהיה רוח הולד כדרך סדר תחלת בריאת העולם. ואמ' הפילוסופים שכל גוף הולד נעשה מן האשה. אבל זרע הזכר לבד מקפיא כי החמר מהאשה והצורה מן הזכר כאשר נראה מביצי התרנגולת המתפלשת בעפר ויולדת בלא זכר שאותם
- 5 ביצים אינם מפרחים אפרוחים. וזה אינו ג"ל להביא ראייה על מין האדם והבהמה כי כל בעל חיים שבולע האוכל נעשה ביצים והביצים צריכים ביסול שני על חום התרנגולת להיות בשר. אבל כל בעל חיים שטוחן האוכל נעשה מיד בשר. ומלאכי חבלה הם מרוח הטומאה לכך השדים נמצאים במקום מטונף והרוח * כי כל דבר מסריח
- 10 כלה ונרקב ונשחת ולכן הם משחיתים ונשחתים ואינם קיימים כמו המלאכים הקדושים ועליהם אמר הנביא ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ וכת' ובלע המות לנצח. כי הוא מלאך המות הוא שטן הוא יצר הרע שכל פעולותיו לרע. כאשר פעולת המלאכים הקדושים לטוב ומעת שימשול רוח הטומאה באדם אע"פ שהוא חי אינו חשוב כי
- 15 אם מת ולכן התירו רז"ל מסוכנת לאכילה ואסרו אחרת אפי' [אוכלת] פקעיות כי שלט בה רוח הטומאה ואע"פ שהיא חזקה ובריאה חשובה כמת וכן אמ' גבי מגוייד שאינו מטמא ואם נשברה מפרקתו או נעשה גסטרא אע"פ שהוא חי מטמא ביד שאותו חיות הוא כזנב הלטאה שמפרסם
- אחר שנחתך כי כבר שלט בה רוח הטומאה וחשובה כמת ורז"ל שהיו משתמשים ברוח הקדש הם הבינו כל סתרי התורה ועומק כל העניין ולכך אמ' הרשעים אפי' בחייהם קרויים מתים כי שלט בהם רוח הטומאה. ועליהם נאמ' הן אתם מאיין ופעלכם מאפע תוע' [וכו]

דף 10 י מ ין :

11. זכריה י"ג, ב'.
12. ישעיהו כ"ח, ח'. הוא מלאך המות וכו' : ב"ב ט"ז, ע"א.
15. ולכן התירו רז"ל מסוכנת וכו' : חולין ל"ז, ע"א—ע"ב.
17. מגוייד : נזיר מ"ג, ע"א. ואם נשברה מפרקתו : חולין כ"א, ע"א.
21. רשעים אפי' בחייהם וכו' : ברכות י"ח, ע"ב.
22. ישעיהו מ"א, כ"ד.

* צ"ל סרוח.

דף 10 ש מ א ל

- 1 וזה סוד גדול ודעהו. והרוח הוא השפעה עליונה וכן בספר יצירה אצל רוח מרות ויש רוח חכמה ובינה רוח עיצה וגבורה רוח דעת ויראת יוי ואיפשר שנאצלים מז' המשרתים. רוח זנונים מנוגה. רוח דעת ממאדים וכן הכל ואותו הרוח נכנס בלב האדם ובכל אשר יחפץ
- 5 יטנו כדכתי' פלגי מים לב מלך ביד יוי אל כל אשר יחפץ יטנו. ומן הרוח נאצלים רוחות ושדים כדכתי' עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לזהט. ומלאכיו הם הנשלחים בשליחותו בעולם השפל. משרתיו הם מלאכי השרת שבעולם העליון ואלו הן הנקראים מלאכי השרת והפילוסופים קראום שכלים נפרדים. הנם מגשימים כי כל דבר
- 10 שאינו גוף אינו מקבל פירוד וחילוק אמנם אי אפשר לאדם לדבר בענין אחר וכמו שהמדליק מגר אחד כמה נירות ואין הראשון חסר כלום כן אצילות הרוח אינו חסר כלום. כדכתי' ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים הזקנים. וכמו הניצוצות שיוצאות מן האש כן המלאכים נאצלים מאור העליון. והמלאכים הנשלחים אצל
- 15 בני אדם הם מן הרוח כפי מעלת הנשלחים אליהם וא"כ אין תימה אם יראה אדם המלאך. כדכתי' עושה מלאכיו רוחות וכתי' מלאך יוי נצב בדרך לשטן לו ואפי' אם תאמ' שהיו מלאכי שרת כשרצון השם ית' לתת כח בעין האדם רואה. כדכתי' ויגל יוי את עיניה. ויגל יוי את עיני בלעם. ונקראים מוזיקים ושדים והם מכח מאדים ומעוררים כל
- 20 דבר רע ולא נקראו עירין וקדישין. וכתי' עד יערה עלינו רוח ממרום וכתי' ואת כולם ישא רוח. וכתי' ותצלח ותצלח עליו רוח אלהים. וכתי' רוח חן ותחנונים. וכתי' אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו כי

דף 10 ש מ א ל :

1. בספר יצירה : פ"א, מ"י (מהד' ורשא, תרמ"ד).
2. ישעיהו י"א, ב'.
3. הושע ד', י"ב ; ה', ד'.
5. משלי כ"א, א'.
- 6-7. תהלים ק"ד, ד'.
- 12-13. במדבר י"א, כ"ה.
16. תהלים ק"ד, ד'.
- 16-17. במדבר כ"ב, כ"ב.
18. בראשית כ"א, י"ט (בפסוק : יפקח אל-יהים את . . .).
- 18-19. במדבר כ"ב, ל"א.
20. ישעיהו ל"ב, ט"ו.
21. שופטים י"ד, ו' ; שם י"ד, י"ט ; ט"ו, י"ד ; שמואל א' י', י"ו.
22. זכריה י"ב, י'.
22. יחזקאל א', י"ב.

דף 11 ימין — ראה סוף הטקסט

דף 11 ש מ א ל

- 1 והרג מהם לאלפים ולרבבות ואלה נקראים שדים ואלה נקראים מזיקים ומלאכי חבלה ומחליאים וממיתים ולכן יועילו העישונים בעשבים שמעבירים רוח הטומאה כי כח האבנים והעשבים הם כחות רוחניות נשפעות מן העליונים. ופנדקליס החכם
- 5 עשה מסיבה בארץ והשביע אותם ומצא מהם ז' מינים ואמ' כי השחורים הם מטבע הארץ רעים הרבה והלבנים מן המים והם נקראים נְרִאִים ואחרים מן האויר ואחרים מן האש לכך אמ' דוד ע"ה עושה מלאכיו רוחות. וכל הנמשך אחרי התאוות החמריות שולטים בו השדים ומלאכי חבלה שהם בעלי חמר. וכל מי שנמשך אחר
- 10 האלהיות מושלים בו מלאכי שלום לכך אמ' ז"ל כשצדיק נפטר מן העולם יוצאים לקראתו כתות של מלאכי השרת. וכשהרשע מת יוצאין כתות של מלאכי חבלה.
- כת' ויוי עליהם יחיו ולכל בהם חיי רוחי כלומ' מי ששכינה שורה עליהם יחיו. ולכל שיש בו רוח מרוח הקדש. ובתמורות דר' ישמעאל ור' עקיבא מצאתי כל דבר יש לו שותף ויש לו תמורה
- 15 חוץ מן השם ית' שאין לו שני לכך רמז הכת' לא טוב היות האדם לבדו. ועוד אמ' שם תוסף רוחם יגיעון כלומ' אם יתוסף על [] או יחסר אחד מן היסודות יגוע האדם והודיע לכל באי העולם שהוא אחד ואין לו שני והיא הרוח שאין לו תמורה ולא
- 20 שותף ואין אתה יכול לאחוז אותה ולא להשליך אותה ואם תאמ' אם ישאלך אדם מה יש בו ואמרת רוח וישאלך מה היא לבנה או שחורה או אדומה אינך יכול לומר כלום והיא נושאה

דף 11 ש מ א ל :

- 7-8. תהלים ק"ד, ד'.
 10. לכך אמרנו כשצריך נפטר וכו' : כתובות ק"ד, ע"א.
 13. ישעיהו ל"ח, ט"ז.
 14-15. תמורות דר' ישמעאל ור' עקיבא : ראה לעיל, דף 1 שמאל, שו' 5-1.
 16. בראשית ב', י"ח.
 17. תהלים ק"ד, כ"ט.

דף 12 ימין

- 1 רוח החיה באופנים. ובספר יצירה אחת רוח אלהים חיים ואצל רוח מרוה ואמ' הפילוסופים ז' מיני שדים הם. ובספר שמושא בשדי דשלמה מצאתי י' מיני שד ופעמים הם מלאכי מות ותועים כמו שא"ר ז"ל במרים מגדלא נשיא ורוח האדם הוא בלב לכך נקרא גבה לב גבה רוח ואותו הרוח מניע הלשון והלשון מחתך הרוח במילות להבין מה שבליבו ה' השומע. ולכך נקרא דבור. וינהג את הצאן. תרג' דובר ית ענא והמילה לשון חיתוך מלשון כי אמילם והוא מהשם ית' דכתי' לאדם מערכי לב ומימי מענה לשון. ופעמים יחשוב האדם לומ' דבר אחד ויאמר דבר אחר. וכת' את אשר ישים יוי בפי אותו אדבר. וכת' וישם יוי דבר בפי בלעם. וכת' רוח יוי דבר בי ומלתו על לשוני. וזהו שאמ' בספר יצירה קול ורוח דבור ר"ל שהקול ישמע על ידי הרוח והרוח ינהיג הלשון בחיתוך המילות ואולי זהו שאומ' בספר יצירה ספר ספר וספור. בבראשית רבה בפרשת כ"ז כתי' אלה תולדות ואין הראשונים תולדות אלא מההן רוחות דא"ר סימון שכל ק"ל שנה שפירשה חות 15 מאדם היו רוחות הזכרים מתחממין וממנה והיא מולדת מהם. ורוחות נקבות מתחממות ומולידות ממנו הה"ד אשר בהעוזה והוכחתי בשבט אנשים ובנגעי בני אדם דאדם קדמאה. מאן דאמ' דרוחי דביתא טבין דרבין עמיה. ומאן דאמ' בישין דחכימין יצירה. והחולאים נולדים מן הרוח וכן אמ' הפילוסופים כי משני האידים יולדו כל החלאים. ובספר אסף מצאתי כשיצא נח מן התיבה נתגרו בו רוחות רעות המחזרים והיו מחללים אותם עד שקדש עצמו והתפלל ובא רפאל ולמד לו רפואות וכתב שם המפורש בחרבו

דף 12 ימין:

1. יחזקאל א', כ', כ"א. ספר יצירה: פ"א, מ"ט.
- 3-4. כמו שארז"ל במרים וכו': חגיגה ד', ע"ב.
6. שמות ג', א'.
- 7-8. משלי ט"ז, א'.
9. במדבר כ"ג, י"ב.
- 9-10. שם כ"ג, ה'.
- 10-11. בספר יצירה: פ"א, מ"ט.
10. שמואל ב' כ"ג, ב'.
12. בספר יצירה: פ"א, מ"א.
13. בבראשית רבה בפרשת כ"ז: במהדורת תיאודור-אלבק הוא בפרשה כ"ד (אות ו').
- 16-17. שמואל ב' ז', י"ד.
20. ראה יעלינעק, בית המדרש, ג', 155 ואילך, בשם "ספר נח" (וממנו: אייזנשטיין, אוצר מדרשים, ב', עמ' 401). שם המפורש ב"חרבו" אינו נזכר לפנינו, וייתכן כי הקריאה אינה נכונה. וראה על קדמותו של הספר: Sh. Pines, The Oath of Asaph etc., Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities, 9, 1975, esp. Appendix 4.

דף 1 ש מ א ל

- 1 השמים והארץ והכל וכן אתה רואה שאתה לפנים מבית לבית וממערה למערה ומניף בגדך והרוח יוצא מהיכן בא אתו הרוח הא למדת שהוא מלא כל העולם וכן אמ' שמואל הכל ברוח והמים והרוח לא נאמ' בהם בריאה במעשה בראשית והחושך שנ' ורוח אלהים מרחפת על פני המים וחשך על פני תהום
- 5 א"ר ישמעאל אחד ואין לו תמורה ולא שני עד לא [?] מי היה אין עוד אין להב"ה שני והחיות אינם יודעות את מקומו שנ' ברוך שם כבוד יוי ממקומו. והרוח נתלה בהב"ה דכת' ורוח אל־הים מרחפת על פני המים. רוח אל עשיתי ונשמת שדי תחייני מנשמת אל יתן קרת ועתה יוי אלהים שלחני ורוחו רוח יוי דבר בי תשלח רוחך יבראון וכל אסיפה שבתורה לשון כינוס חוץ מזה תוסף רוחם יגועון. אסף עוף השמים. ועוד שם הלל הגדול משה רבינו ע"ה אמרו וכל מזמור שבתילים וראשו הודו ליוי משה רבינו ע"ה אמרו.....

15

ויקרא אל משה

- ויקרא הקורא אל משה כי יקריב מכם. רמז שהריח הוא [] חשבתי על עניין הקרבן כי מזבח הנחשת היא כנגד גיהנם שעים נשרפים שם. ומזבח הזהב כנגד גן עדן ומה שנשרף העולה רמז לעלות החמר העב בעשן להיות רוח לדבק [] ברוח הקדש. ושורף החלב שגורם לבעוט כדכת' וישמן ישורון ויבעט וזורק הדם שהוא הנפש המתאוה ולכן יקרא קרבן על שמקרב

- 1-5. כל הקטע הזה הינו פרפרזה על מדרש תמורה, מהד' ורטהיימר, בתי מדרשות, ב', פרק ה', עמ' קצ"ג/ד.
- 4-5. בראשית א', ב'.
- 7-8. עפ"י עזרא ג', י"ב (ובפסוק : ברוך כבוד ה' ממקומו).
9. איוב ל"ג, ד'.
- 9-10. איוב ל"ו, י'.
10. ישעיהו מ"ח, ט"ז.
10. שמואל ב' כ"ג, ב'.
- 10-11. תהלים ק"ד, ל'.
- 11-12. תהלים ק"ד, כ"ט.
12. צפניה א', ג'.
22. דברים ל"ב, ט"ו.

דף 1 ימין

- 1 אל השם ית' בו ויקרא עולה על שמעלה נפשו בו להדבק לשם ית' כמו שעלה המלאך שנראה למנוח בהבל האש וכששורף העולה כאילו שורף גופו ומהפכו רוחני לעלותיו
- סוד הקרבנות כי הוא מקרב ומדבק נפש החיה למשכלת כי באש יוי
- 5 לכך כתב לנו התורה איש אשר ישחט שור או כשב או עז מחוץ למחנה ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב ממנו קרבן ליוי דם יחשב לאיש ההוא דם שפך חטאו ישא האיש ההוא כי לא נתכוון לעלות הנפש אך להנאתו ובזה מקטרג השטן זה בעל חיים וזה בעל חיים ולמה ישחוט זה את זה אבל כשישחטו לכבוד השם ית' אין השטן מקטרג ושמא זה היה כוונת ראב"ע שכתב כי בעת תת חלק לחלק ימלט החלק. ועל דרך זה א"ר ז"ל עם הארץ לא יאכל בשר כי זה בהמה כזה כי לא השכיל ולמה ישחוט בהמה לבהמה ולכך אמ' השוכב עם בת עם הארץ עליו הכתו' אומר ארור שוכב עם כל בהמה. וכן סוד כסוי הדם על דרך זו שלא יקטרג השטן לאמר למה ישחוט בהמה לבהמה על זה מכסין אותו וע"כ אמרו רז"ל כסוי הדם נוהג בחולין אבל לא במוקדשין. גם שמא נראה כשוחט לשדים על זה אין שוחטין בחוץ והשם ית' יודע כי באו בפי הנבואה והאל
- [יאיר עינינו] במאור תורתו ויסיר לב האבן מבשרנו. כדכתי' והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ורוח חדשה
- 20 אביטה נפלאות מתורתך .
- צו את אהרן כתב פעמים לא תכבה. לומ' בין בשעת הקטרה בין שלא בשעת הקטרה. זאת תורת המנחה לשון

דף 1 ימין :

- 5-6. ר' ויקרא י"ז, ג', ד'.
10. כוונת ראב"ע : ויקרא א', א'. לפנינו : כי בתת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעוה"ב.
- 11-12. אמר ז"ל עם הארץ וכו' : פסחים מ"ט, ע"ב.
13. דברים כ"ז, כ"א.
15. כסוי הדם וכו' : חולין פ"ג, ע"ב.
19. עפ"י יחזקאל י"א, י"ט ; שם ל"ו, כ"ז.
20. תהלים קי"ט, י"ח.
21. ויקרא ו', ו'.

דף 11 ימין

- 1 מנחה ונחה עליו רוח השם ית' ובענין המלח והשמן והלבונה שהוא כנגד ג' הנפשות וכן והחטאת והעולה והשלמים וכן כהנים לויים וישראל וכן בקומץ ג' אצבעות על [] אלה [] האדם כמו שאדם נכנס בבית ובידו גר ורואה כל [מה שבתוך] הבית וכן [דוגמת] האדם כשיכנס האויר דרך הנחירים [מבין] ומגלה כל מה שראה בלב כי האויר אצילות מכבוד השם ית' לכך אמר הנביא אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וכתני' וימלא כבוד יוי את כל הארץ וכתני' אם אסק שמים שם אתה וכתני' בכל מקום עיני יוי צופות רעים וטובים וכתני' ואתה מחיה את כולם ועל דרך זה כוונת הקרבן והקטרת וזה סוד גדול.
- 5 ואשה כי ישכב איש אותה רש"י כתב גזירת הכת' הוא דטומאת בית הסתרים אינה מטמאה דיליף ליה מק' וידיו לא שטף במים מה ידיו בגלוי אף כל בגלוי וטומאת הגדה מפני שרוח רעה שולט עליה והוא חזק עד שארו"ל במסכת פסחים אם האשה הגדה [תמצע אותה]
- 15 בין שני בני אדם ימות אחד מהם ואם בסוף גידתה [עושה] מריבה ביניהם ועוד אמ' הבא עליה ביום הראשון יהיה הולד מצורע [לעשר שנים שימש ביום ב' [לוקה] בן עשרים והן עד ע' שנה ובמסכת ש' בת ?]
- תקת משערה ומצפורנה ותשליך
ישאר וישוב ותחזור לאחור שאפי' הנחש
- 20 בארץ יון מהדרקון כשיראה אשה יפה נעשה כאדם ובא עליה וזה ידוע אפי' בשירי זמר הקדמונים ושנעשו מעשים רבים ומזה נראה לפרש שבא נחש על חוה והיה דרקון וראה כי הנחש ירא מהגדה

דף 11 ימין:

1. ישעיהו י"א, ב'.
- 6—7. ירמיהו כ"ג, ג' כ"ד.
8. במדבר י"ד, כ"א.
- 9—8. תהלים קל"ט, ח'.
9. משלי ט"ו, ג' ; נחמיה ט', ו'.
11. ויקרא ט"ו, י"ח ("כי" במקום "אשר"). רש"י : שם.
12. שם, י"ח, י"א. דיליף ליה וכו' : גדה מ"ב/ג.
14. במסכת פסחים : קי"א, ע"א.
16. ועוד אמ' : תנחומא מצורע, סוף סי' א' ומקבילות מאוחרות.

קטע מהחבור 'מקוה ישראל' של יהודה בן שמריה
בתוך פירושו של משה בוטרייל
לספר יצירה

פ"ה מא':

"וכתב הרב רבי יהודה ב"ר שמריה המקובל הגדול בספר הנקרא מקוה ישראל וז"ל, כתב ספר יצירה שתיים עשרה פשוטות ה"ו ז"ח ט"י ל"ן ס"ע צ"ק, יסודן, ראייה, שמיעה, ריחה, שיחה, לעיטה, תשמיש, מעשה הליכה, רגזנות, שחוק, הרהור, שינה, בזה הפרק שהוא פרק חמישי בא לבאר בעל ספר יצירה מה שהביא בפרק ראשון, ואמר ושתיים עשרה פשוטות. והנה בפרק שלישי פירש סוד שלש אמות, ובפרק רביעי סוד בג"ד כפר"ת שהם שבע כפולות. ועכשו בא לפרש סוד השתיים עשרה פשוטות ביסודן ושמושם. ומצא לסוד אלו השתיים עשרה פשוטות שתיים עשר פעולות ראייה שמיעה ריחה שיחה וכו' ללמדנו ולכוין אל סוד השתיים עשר. ראייה היינו בעין כמו שנאמר יראו עיניו כידן, כי עין בעין יראו, עיניך תראינה ירושלים, עיניך לנכח יביטו. תשמיש הוא כשנעשה בטהרה. כפי הראוי ובזמן הראוי ובכוונה ראויה. וכל מי שיבין את דברינו ישכיל למה החבור נקרא בלשון ידיעה כמו וידע אלקנה את חנה. והנה במדרש קהלת אמרו רז"ל את אשר כבר עשוהו מלמד שהוא ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שכך חייבה יצירתו והושיבהו על כנו. ויש סוד גדול בזה האופן. והנה אתן לך משל כמו שיאמר שהידים בעת שעוסקות לעשות גניבה עושות דבר מגונה כך הוא במשגל שהוא חוץ משלשה תנאים, כפי הראוי ובזמן הראוי, ובכוונה ראויה. והידים בעת שמניחות התפילין עושות דבר נאה ומתקבל, כדוגמא זו הוא באופן החבור בהיות האדם כלול וחתום בסוד החכמה ותבונה ודעת. וזהו הסוד הנפלא בפסוק כמער איש ולויות, ואמרו רז"ל כאדם המעורה בלויה שלו. ולכן אמרו רז"ל ג' שותפין יש בו באדם הקב"ה ואביו ואמו. עכ"ל הרב ר' יהודה ב"ר שמריה ז"ל."